

**FÖRETAGSEKONOMI OCH
EKONOMISKA STUDIER I**

LITAUEN

-om ett universitetsämnes konstituering

Skriftseriens namn och nummer

© Copyright Jonas Christensen
Illustratör: Ebbe Bredberg
ISBN 978-91-976140-3-3
ISSN 1653-6037
Holmbergs, Malmö 2007

JONAS CHRISTENSEN

**FÖRETAGSEKONOMI OCH
EKONOMISKA STUDIER I
LITAUEN**

Om ett universitetsämnes konstituering

Malmö högskola, 2007
Läroutbildningen

Publikationen finns även elektroniskt,
se www.mah.se/muep

INNEHÅLL

FÖRORD	8
INLEDNING.....	11
1. BAKGRUND.....	13
1.1 Utbildningsstruktur och historik - en introduktion.....	14
1.2 Utbildning och samhällelig omvandling.....	17
1.3 Vilka grundstenar fanns i Öst- och Centraleuropa?.....	18
1.4 Studiens syfte, disposition och begrepp	19
1.4.1 Studiens syfte	19
1.4.2 Studiens disposition	19
1.4.3 Studiens nyckelbegrepp.....	20
2. PEDAGOGIK OCH FÖRETAGSEKONOMI.....	22
2.1 Ett läroämnes framväxt och innehåll.....	22
2.2 Hur kan ett ämne betraktas?	23
2.3 Företagsekonomi - vad är det?	23
2.4 Ekonomisk utbildning i Litauen	25
2.5 Framväxt av företagsekonomisk utbildning i Litauen	26
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	29
3.1 Bronfenbrenner och Vygotski.....	30
3.2 Socialkonstruktivism	34
3.3 Läroplansteori	35
3.4 Teoriers alternativa roller.....	37
3.5 Studiens teoretiska utgångspunkter	38
3.6 Centrala teoretiska begrepp	38

3.7	Preciserade frågeställningar	39
4.	METOD	40
4.1	Intervjumetoder/kvalitativ forskningsintervju	41
4.2	Representerade universitet	42
4.2.1	Urval.....	43
4.3	Datainsamlingsinstrument (intervjuer och dokument)	43
4.4	Undersökningsgrupp/urval	44
4.5	Intervjufrågor och intervjuernas genomförande	45
4.6	Analysmetod för intervjuerna/kategorival	47
4.6.1	Trovärdighet	48
4.7	Styrdokument/vilka dokument har insamlats	48
4.8	Analysmetod för dokumenten	49
4.9	Metodtriangulering	51
5.	PRESENTATION OCH TOLKNING AV EMPIRISKT MATERIAL	52
5.1	Omprogrammering	53
5.1.1	Nationella direktiv	53
5.1.2	Ekonomiutbildningens roll	54
5.1.3	Internationellt inflytande	56
5.1.4	Sammanfattning omprogrammering	58
5.2	Undervisningens innehåll	59
5.2.1	Kurslitteratur	59
5.2.2	Kursplaner	62
5.2.3	Sammanfattning undervisningens innehåll....	64
5.3	Attityder och intresse	65
5.3.1	Synen på studenten	65
5.3.2	Lärarprofessionen	68
5.3.3	Sammanfattning attityder och intresse.....	69
6.	SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION	71
6.1	Influenser	72
6.2	Det akademiska frirummet.....	73
6.3	Ämnesinnehåll.....	75
6.4	Sammanfattande analys	77
6.5	Studiens analys.....	78
6.6	Vidare studier.....	79

REFERENSER.....	80
-----------------	----

BILAGOR *

Bilaga 1	Bakgrundsfakta Litauen
Bilaga 2	Bolognaprocessen
Bilaga 3	Företagsekonomins inspirationskällor
Bilaga 4	Kursplan Politisk ekonomi - exempel
Bilaga 5	Centrala begrepp
Bilaga 6	Företagsekonomins delområden
Bilaga 7	Litauens utbildningssystem
Bilaga 8	Universitetsutbildning och introduktionsår
Bilaga 9	Utveckling av företagsekonomiutbildning - exempel
Bilaga 10	Kursplan företagsekonomi - exempel
Bilaga 11	Företagsekonomisk utbildning - principer
Bilaga 12	Bronfenbrenners utvecklingsekologi
Bilaga 13	Fakta - i studien ingående litauiska universitet
Bilaga 14	Intervjuguide
Bilaga 15	Förteckning respondenter

*se www.mah.se – hälsa och samhälle/forskning/socialt arbete

FÖRORD

Under några sommarmånader 1988 studerade jag tyska vid Handelshochschule i Leipzig, i Deutsche Demokratische Republik, DDR. Efter några perioder av arbete i västra Tyskland ville jag få kunskap också om östra Tyskland, vilket för mig var en berikande vistelse på flera sätt som utgjort en del av inspirationskällorna till denna studie. I slutet av 1980-talet och några år in på 1990-talet var jag verksam med utvecklingsuppdrag relaterade till etablering av skandinaviska och främst svenska företag och organisationer i de baltiska länderna. Genom uppdragen stärktes mitt intresse av de baltiska ländernas utveckling i olika avseenden. DDR och de baltiska länderna hade bl a det gemensamt att de tidigare utgjort en del av forna sk Sovjetblocket. När jag så i mitten av 1990-talet inom ramen för min lärarutbildning förlade mitt C-uppsatsarbete till Litauen (Christensen, 1995), inleddes ett allt starkare intresse för det möjligen för oss svenskar minst kända av de baltiska länderna, Litauen. Mitt intresse för pedagogik och utbildningsfrågor i allmänhet och företagsekonomi som ämnesdisciplin i synnerhet vidgade min nyfikenhet på vad som sker med ämnets utveckling i Litauen. Mitt ämnesval av Litauen sammanhänger således med mitt intresse för utbildning och samhällsutveckling i vårt närområde där betydande omvandlingsprocesser ägt rum. Mot bakgrund av detta har jag haft möjligheter att studera utvecklingen av utbildning i företagsekonomi och ekonomiska studier i Litauen, inte minst sett utifrån Kaunas University of Technology, som har varit och är ett av de ledande universiteten inom utbildning i företagsekonomi och ekonomiska studier. Det var ett av de allra första litauiska

universiteten som etablerade företagsekonomisk utbildning efter självständigheten 1990.

Varmt tack till professor Margareth Drakenberg samt ekonomie dr Kristina Genell för era konstruktiva synpunkter och handledning under arbetets gång. Varmt tack också till Karin Dahlberg vid Lärarutbildningen som alltid funnits till hands under uppsatsarbetets gång. Tack också till fil dr Jolanta Stankeviciute's samt fil dr Gintautas Saulis stöd i samband med översättningsarbete och civilekonom Magnus Eriksson, som under några intensiva månader bidragit till att jag så helhjärtat kunnat fokusera mitt arbete. En viktig förutsättning för studiens färdigställande har också varit professor Sven-Axel Månssons tro på mitt arbete, stöd och goda råd. Studien vill jag slutligen också tillägna Helene och mina barn Carl, Felicia och Desirée som tålmodigt accepterat att pappa haft behov av lugn och ro i sitt arbetsrum.

Man skall vara så kär i sitt uppsatsarbete att man är svartsjuk på den tid man firar jul, den tid man sover, den tid man äter, den tid man gifter sig. Allt annat är köpt liv, hor. Därför är åttatimmarsdagen ett kapitulationstecken och en bedrövlighet. (fritt efter framlidne Lars Gyllensten, Svenska Akademien).

Malmö i januari 2007
Jonas Christensen

*Till Carl, Felicia, Desirée
och Helene*

INLEDNING

I en förstudie genomförd av Världsbanken (World Bank Country Study, 1993) i samarbete med republiken Litauen (jfr bil 1), visade det sig att det finns anledning att närma sig utvecklingen av det litauiska utbildningsväsendet utifrån ett flertal perspektiv. I min C-uppsats (Christensen, 1995), vilken syftade till att definiera och belysa konkreta problemområden inom utbildning i företagsekonomi och ekonomiska studier i Litauen, framkom behovet av ökad kunskap kring företagsekonomi och ekonomiutbildningens roll i Litauens högre utbildning. Företagsekonomen Genell (1997) visar i sin doktorsavhandling hur förändring och utveckling av företagsekonomisk utbildning avspeglar den politiska och ekonomiska omvandlingsprocessen i Polen. Den litauiske forskaren Kundrotas (1996) belyser i sin doktorsavhandling hur företagsekonomisk utbildning, inom ramen för en fakultet i Litauen, vuxit fram som en reaktion på samhällsliga behov. Såväl Genells och Kundrotas studier som företagsekonomen Engwalls mångfacetterade studier (1980, 1992, 1998) i hur företagsekonomi har konstituerats i skilda länderkontexter har utgjort viktiga inspirationskällor för denna studie. Det har varit intressant och stimulerande att i arbetet se hur discipliner som företagsekonomi och pedagogik kan mötas. Kunskaper om hur universitetsämnen formas och utvecklas utgör ett bidrag till ökad förståelse av den högre utbildningens roll i en samhällslig omvandling. Denna studie avser att ge ett bidrag till vad som format företagsekonomi och ekonomiska studier i Litauen under perioden 1988-1997. Företagsekonomi utgör studieobjektet i denna studie och det huvudsakliga mötet mellan retorik och praxis

utgör essensen i arbetet. Det är min ambition att denna studie skall uppfattas vara lika intressant för pedagoger som för företagsekonomer.

1 BAKGRUND

Ekonomisk och social utveckling utgör de kanske viktigaste beståndsdelarna i ett lands utveckling. Kunskap och utbildning är viktiga förutsättningar för varje lands demokratiska och ekonomiska utveckling. För att framväxten av ett välfärdssamhälle skall förstås, räcker det inte med att bara fokusera ekonomiska faktorer. Faktorer behöver även sättas in i en social, kulturell och historisk kontext. Efter det att Litauen återfått sin självständighet, 1990, avtog intresset generellt för kollektiva lösningar och fokus på att skapa välstånd utifrån egenintresset stärktes (Aidukaite, 2004).

The shift to individualism in people's mentality and the decline of the labour movement, or, to be more precise, the decline in trade union membership and influence, does nothing to promote the development of social rights in the Baltic countries and hinders the expansion of social policies (Aidukaite, 2004, s. 37).

Införandet av företagsekonomisk utbildning sammanföll med den återvunna självständigheten 1990, då utvecklingen mot marknadsekonomi inleddes, vilket kom att ställa betydande krav på företagsekonomisk kunskap i samhället. En ökad efterfrågan på kompetenser inom ledarskap, organisation, marknadsföring, finansiering och entreprenörskap blev tydlig. Detta gäller inom såväl det privata näringslivet som delar av den offentliga verksamheten. Ämnesstudier i företagsekonomi och andra

ekonomiämnen blir därför viktigt av flera skäl, och att studera ett ämnes framväxt utgör en del av det pedagogiska forskningsfältet. Att öka förståelsen för hur ett ämne konstitueras utgör dessutom en viktig uppgift ur ett europeiskt perspektiv, inte minst med avseende på den pågående s k Bolognaprocessen (jfr bil 2). I Engwall (1980) ges olika bidrag för att belysa företagsekonomiämnets teori- och idéutveckling (jfr bil 3). Föreliggande studie utgör ett bidrag i förståelsen av vad som format företagsekonomi 1988-1997 i mötet mellan en före- och en eftersituation i en litauisk kontext.

1.1 Utbildningsstruktur och historik - en interaktion?

Litauen har gamla anor vad gäller högre utbildning, och universitetet i Vilnius var ett av de första universitet som etablerades i Europa (Zabulis, 1968). Det sovjetiska utbildningssystemet, vilket Litauen före 1989 utgjorde en del av, byggde i hög grad på ryska traditioner, vilket innebar prioritering i första hand av litteratur, musik, matematik, vetenskap och språk. När bolsjevikerna tog makten 1917, var utbildningssektorn starkt underutvecklad. Revolutionen bidrog till radikala förändringar och öppnade möjlighet till utbildning för hela befolkningen och därigenom reducerades analfabetismen kraftigt. Efter två decennier, dvs under 1930-talet, blev ambitionen från kommunistpartiet allt tydligare vad gällde satsning på industri och teknik som viktiga områden för att påskynda tillväxt, vilket innebar ett ökat behov av såväl tekniker som ekonomer av olika slag. Det övergripande utbildningsmålet var att skapa den ”nya sovjetmänniskan” (Brickman och Zepper, 1992).

The shift from soft to hard pedagogy succeeded, into strengthening the Soviet Union as a strong international power. Transition of the USSR from Stalinism into a somewhat less monolithic state didn't change the fundamental goals of Communism in education. The central objective remained the rearing of the New Soviet Man (Brickman och Zepper, 1992, s. 55).

Under Gorbatjovs ledning under 1980-talet är det naturligt att tro att perestrojka (omdaning av den socialistiska ekonomin) och glasnost (öppenhet) innebar en liberalisering av utbildningen. Gorbatjovs politik stimulerade Litauen till att påbörja reformeringen av den högre utbildningen, en reformering som sedan dess ständigt pågår och som intensifierats genom Litauens EU-inträde. Den starka kontroll av den högre utbildningen som Sovjetunionen tidigare hade över Litauen övergick till att öppna undervisningen för andra influenser, vilka kom att mycket påtagligt förändra ämnenas innehåll.

Socialismens politiska ekonomi utforskar produktionsförhållanden inom det socialistiska samhället, deras uppkomst, utveckling, villkor och lagenligheter för stegvis övergång från socialismen till kommunismen och grunder för den ekonomiska politiken i det socialistiska samhället, lagenligheter för uppkomst och utveckling av det socialistiska världssystemet och den ekonomiska integrationen och grunderna för nutida antimarxistiska ekonomiska teorier (Ur metodanvisning för kurs i Socialismens Politiska ekonomi, Kaunas, 1987, ursprungligen översatt av FD Gintautas Saulis, Siauliai- universitetet, 1996, egen språkkorrigerings).

Förändringar inleddes delvis redan från mitten av 1980-talet, vilka gav möjligheter och beslutsamhet i Litauen att få in mer av Litauens värderingar och synsätt i undervisningen (Ramoniene, 2005). När företagsekonomisk universitetsutbildning introducerades 1989 (jfr bil. 8) kom den delvis att uppfattas som ny. I det nya låg bl a ämnet marknadsföring, samtidigt som inriktningar som organisation och ledarskap till delar upplevdes som en fortsättning av tidigare befintlig ekonomiutbildning. Det är mot denna bakgrund mycket intressant att ställa de frågor som forskaren Engwall (1980) ställer i en litauisk kontext, och bidra till att belysa spridning av tankesätt kring utbildning i företagsekonomi och ekonomiska studier. Engwall är professor i företagsekonomi vid Uppsala universitet och har i sin forskning studerat företagsekonomiämnets utveckling i olika länder. Vilka slags influenser har format företagsekonomiämnet? Vilken roll har

handelshögskolor (Business Schools) haft i utvecklingen av företagsekonomiämnet? Vilken betydelse har inflytandet från USA haft? utgör sådana frågor som Engwall ställer.

Vad som är speciellt med de tidigare kommunistiska länderna är att de tidigare haft ekonomiska utbildningar av en helt annan karaktär och att införande av företagsekonomisk utbildning innebär en omprogrammering, ett paradigmskifte. Man kan dessutom förvänta sig att utländska, främst amerikanska, aktörer är intresserade av att upprätthålla olika former av brohuvuden i form av filialer och samarbeten, vilket bl a företagsekonomien Genell (1997) visat i sin doktorsavhandling med fokus på Polens omvandling vad gäller företagsekonomisk utbildning. Detta inflytande är långt ifrån oproblematiskt då det inte bara ligger välvilja bakom västländers stöd i form av utbildningsinsatser och litteratur, vilket bl a Angresano (1994) visat i sin forskning. Angresano pläderar för en annan typ av ekonomiutbildning som tydligare belyser sociala problem och fokuserar på att stimulera studenter att vidga sina perspektiv på basis av sina egna nationella behov, och en undervisning syftande till att lyfta fram olika paradigmer. Utvecklingen i de baltiska staterna är i detta sammanhang av särskilt intresse. De ekonomiska /företagsekonomiska ämnesområdena i dessa länder har, då länderna utgjorde en del av Sovjetunionen, bestämts av en politisk-ekonomisk ideologi utifrån marxism och socialism. Marxistisk ekonomisk teoribildning i utbildningen förutsattes utgöra ett centralt stöd i samhället. Som tidigare nämnts är det dock väsentligt att vara medveten om de betydande variationer som rådde mellan Sovjetunionen och de olika länderna i Öst- och Centraleuropa. Väsentligt är det främst därför att länderna hade olika slag av beroendeförhållande till Sovjetunionen. Genell (a a) pekar på detta i sin studie, och visar att det skedde en successiv utveckling av den högre utbildningen inom de ekonomiska ämnesområdena från 1970-talet och framåt. En omvandling som innebar att influenser från väst i olika avseenden kom att påverka utbildningens innehåll.

1.2 **Utbildning och samhällelig omvandling**

I Sverige har ett flertal studier genomförts vad gäller ett skolämnes konstituering och utveckling över tid. Dessa studier visar hur ämnesinnehållet har samband med den historiska utvecklingen och samhällliga situationen. Andersson (2003) visar den s k Chicagoskolans framväxt, där olika aktörer bidrar till bildandet av en vetenskaplig institution i en samhällelig och historisk kontext. Sambandet mellan utbildningspolitik och samhällelig omvandling har också bl a visats av Lundgren (2002) då han ser detta samband som en del av det pedagogiska forskningsfältet. Lundgren (a a) påvisar mycket tydligt relationen mellan pedagogisk forskning, utbildningsplanering och politiskt beslutsfattande.

De stora skolreformerna kopplar utbildningsforskningen till samhällsbygget och välfärdssamhällets framväxt, där vetenskapen uppfattas som en väsentlig förutsättning för rationellt beslutsfattande (Lundgren, 2002, s. 236).

Berg och Wallin (1983) menar bl a att en läroplan uttrycker statsmakternas avsikter att styra skolan i en bestämd riktning, vilket avspeglas i de styrdokument som omger skolan. Denna yttre gräns i förhållande till de inre gränserna gör enligt Berg (2003) att ett outnyttjat handlingsutrymme, ett frirum, uppstår. Studierna visar också att ämnena befinner sig i ett spänningsfält mellan olika intressen, vilka kan vara t.ex. politiska eller kulturellt bestämda. Rådande samhällsklimat och politiska beslut gör att ämnen utvecklas olikartat i olika länder. Ekonomiska, sociala, teknologiska, kompetensmässiga faktorer utgör andra drivkrafter som i olika avseenden får konsekvenser på ämnenas roll och utveckling. Ämnenas inflytande på professioner åtskiljer sig därför. Nya utbildningsprogram och ämnesområden kan därför sägas inta en roll i ett samhälles utveckling. Exempel på detta utgörs av nya gymnasieutbildningar i form av friskolor och/eller kommunala skolor, där yrkesinriktade utbildningsprogram formas och utvecklas i nära samverkan med näringsliv. I vissa fall väljer

företag även att etablera egna gymnasieskolor (friskolor) och exempel på sådana företag är ABB, NCC och Volvo.

Utbildning har många gånger beskrivits som en viktig del i förändringsprocesser, och har också betraktats ur historisk synvinkel som en bärande del. Vad som driver förändringar, och hur idéer sprids i en alltmer globaliserad värld, har bl a Czarniawska (2005) belyst då hon hävdar att det också finns andra perspektiv som driver förändringsprocesser, beroende på var i processen och på vilken nivå förändringen ligger. Vissa idéer "reser" runt, några stannar kvar och förblir moderna, några moden stannar och blir institutioner, medan andra försvinner. Czarniawska framhåller att när en idé omvandlas till handling och handlingen upprepas och det skapas en normativ förklaring till den, bildas en institution. Läromedlens roll belyses av bl a Furusten (1993) som ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv hävdar att verkligheten är socialt konstruerad och att läromedel blir bärare av konstruerade verkligheter. Furusten argumenterar för att populär managementlitteratur (ledarskapslitteratur) kan betraktas som representationer av det språk som används i företag och organisationer. Litteraturen bidrar då till att skapa ett språk, en diskurs, där syftet med språket är att sprida normer för vilka beteenden och aktioner som anses leda till framgång och som har betydelse för hur företag och andra organisationer agerar. Litteratur, som jag uppfattar Furusten, utgör en viktig förmedlare av ideologier och föreställningar.

1.3 Vilka grundstenar fanns i Öst- och Centraleuropa?

Åslund (1991) beskriver hur omfattande publiceringen av litteratur inom de ekonomiska ämnesområdena var i Sovjetunionen, samtidigt som censuren var rigorös. Trots att engelska lärdes ut, var tillgång till och möjlighet att få tillgång till litteratur inom ekonomiska ämnesområden i stort sett obefintlig. Vissa klassiska ekonomer såsom Keynes och Marshall (jfr bil. 5) översattes men utgavs i mycket begränsad upplaga och mycket sent. Keynes 'General Theory' publicerades 1978 och då i en upplaga på 3000,

endast avsedd för utvalda skolbibliotek (Åslund ur Izvestiya, 1991). I stort sett samtliga ekonomilärare undervisade då i socialistisk politisk ekonomi (jfr bil 4) och eftersom många bibehöll sina tjänster efter sin uppnådda pensionsålder, försvårades förnyringen. Läroplanerna (utbildningsplanerna) och kursplanerna (curriculum) var utformade strikt utifrån marxist-leninistisk grund, och annan ekonomisk teoribildning förekom inte. Utvecklingen av företagsekonomi som universitetsämne och ekonomiska studier i Litauen är därför i föreliggande arbete av särskilt intresse.

1.4 Studiens syfte, disposition och begrepp

1.4.1 Studiens syfte

Studiens syfte är att ge en bild av hur företagsekonomi som universitetsämne formats i Litauen under perioden 1988-1997. Mitt forskningsintresse gäller sålunda vilka förändringar i mötet mellan det gamla och det nya som frigörelsen från Sovjet har fått på en ekonomisk utbildning i Litauen. Primärt i samband med detta har jag behandlat vilka teorier och teoretiker som är och har varit vägledande i den företagsekonomiska utbildningen och vad i mötet mellan det gamla och det nya som har influerat företagsekonomiämnet i Litauen. Utgångspunkten i studien är individen, i samverkan med kontextens olika nivåer.

1.4.2 Studiens disposition

Kapitel 1 introducerar läsaren i studien med kort historisk bakgrund till ämnesvalet. Litauens väg till självständighet tas här upp. Frågan om utbildningsstruktur och historik belyses. Utbildning som del av samhällelig omvandling samt de grundstenar som präglade utbildningssystemet i forna Sovjetunionen belyses vidare. Kapitlet avslutas med syfte, disposition och begrepp.

Kapitel 2 fokuserar företagsekonomi och pedagogik. Här ges inledningsvis en bakgrund till hur ett läroämne och dess framväxt kan betraktas. Företagsekonomiämnet definieras och företagsekonomi som forskningsämne belyses. Kapitlet avslutas med framväxten av företagsekonomisk utbildning i Litauen.

Kapitel 3 utgör den teoretiska ramen och inleds med en presentation av teoretiska referensramar och begreppsbyggnad som ligger till grund för studien. Socialkonstruktivism diskuteras utifrån olika infallsvinklar. Läroplansteori och teoriers alternativa roller diskuteras. Kapitlet avslutas med studiens teoretiska utgångspunkter samt centrala teoretiska begrepp. De frågeställningar som getts i syftesformuleringen preciseras.

Kapitel 4 är ett metodkapitel. Intervjumetoder och den kvalitativa forskningsintervjun inleder kapitlet. Genomförandeprocessen av studien presenteras liksom undersökningens personers bakgrund. De datainsamlingsinstrument som studien utgått ifrån beskrivs liksom principerna för urval av undersökningsgrupp. Intervjufrågor samt intervjuernas genomförande redovisas. Analysmetod för intervjuer redovisas. Redovisning av vilka styrdokument som samlats in och analysmetod för dokumenten ges. Intervjumaterial och styrdokument redovisas. Kapitlet avslutas med redovisning av dokumentations- och analysmetod samt metodtriangulering.

Kapitel 5 utgör en presentation och en första genomgång av empiriskt material. Genomgången består i kommentarer och tolkningar utifrån definierade huvud- och underteman.

Kapitel 6 utgör sammanfattning och slutdiskussion av studiens resultat.

1.4.3 Studiens nyckelbegrepp

I denna studie förekommer ett antal ämnesspecifika, företagsekonomiska begrepp samt centrala teoretiska begrepp. Som läsare finner du dessa begrepp samlade i bilaga 5. De definitioner

jag utgår ifrån vad gäller studiens centrala begrepp återfinns i kapitel 3.6. Detta för att underlätta för dig som läsare att se vilka definitioner som jag valt att utgå ifrån. Samtliga bilagor finner du på www.mah.se under hälsa och samhälle/forskning/socialt arbete)

2 PEDAGOGIK OCH FÖRETAGSEKONOMI

2.1 Ett läroämnes framväxt och innehåll

Studier av omständigheterna kring ett ämnes framväxt och utveckling är som nämnts en del av pedagogisk forskning. Välkända är Goodsons studier av hur vissa ämnen får inträde och hur andra utestängs, i skolutbildningar på olika nivåer i historisk tid (Goodson, 1995, 1998). Goodson utgår från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv och visar beroendet mellan å ena sidan samhällelig och kulturell kontext och å andra sidan ett ämnes inriktning och utveckling. Utbildningsinnehållet är en icke obetydlig del i makten att styra ett samhälle och dess medborgare. Goodson talar om ett ämnes framväxt, där läraren blir ett verktyg, socialiserad in i institutionella strukturer. Långt bortom denna socialisering ser Goodson ämnets innehåll som ett resultat av lärarens 1) egenintresse och 2) resursallokering, vilket kan stimulera till ämnets utveckling. Lärare har olika förhållningssätt beroende på hur de definierar sin roll, vilket skapar skilda läraridentiteter (Goodson och Walker, 1991).

Studier av läroplaner och läroplanshistoria pekar på vikten av aspekter såsom strukturen i utbildningssystemet för att förstå vad som sker på individ-, kollegial- och relationell nivå. Kampen för att definiera curriculum blir därför något som relaterar till sociala, politiska och intellektuella kontexter.

2.2 Hur kan ett ämne betraktas ?

På vilken analysnivå man än går in, handlar pedagogik så gott som alltid om en målinriktad verksamhet i uppfostran, undervisning och utbildning av individer i varierande åldrar och med skilda förutsättningar och andra egenskaper. Det väsentliga är därför de pedagogiska processer som tar sig uttryck i form av undervisning eller inläring samt socialisering i andra former. Allt detta påverkas av yttre omständigheter i miljön men också av speciella ramar som skapats av ekonomiska eller andra skäl i form av tid till förfogande för bland annat olika aktiviteter, regler om elevgruppering, klassers storlek. Genom sitt fokus på de pedagogiska processerna tränger pedagogiken igenom mer generella discipliner i en utpräglad, snävare makro-mikrodimension.

2.3 Företagsekonomi - vad är det?

Ekonomi betyder per definition hushållning med (begränsade) resurser; pengar, kunskap, tid och realkapital (utrustning, råvaror etc). Företagsekonomisk utbildning förekommer i princip över hela världen, och ämnet har formats genom de omvärldsrelationer som akademiska institutioner och dess företrädare har. I den företagsekonomiska traditionen har ämnet kommit att innefatta fyra huvudområden; organisation/management, redovisning och finansiering, kostnads-/intäktsanalys samt marknadsföring (jfr bil 6). Efterhand som företagsekonomiämnet utvecklats har nya delar tillkommit och här kan särskilt nämnas entreprenörskap, service-management och affärsinformatik. Vissa länder i Öst- och Centraleuropa har då gjort ett "hopp" i meningen att nya delar kommit att dominera i utformningen av företagsekonomiutbildningen.

Genom framväxten av moderna storföretag under slutet av 1800-talet kom redovisningsfrågorna att bli allt viktigare genom ökade krav på ekonomisk information. Efterhand som den tekniska utvecklingen blev allt snabbare kom företagsekonomi att handla om frågor som gäller finansiering och

investeringsbedömningar. I båda dessa fall kom inspirationen från nationalekonomiska teorier. Massproduktion och företagstillväxt ledde också till att frågor om hur produktionen skulle organiseras uppmärksammades. Taylorismen blev ett begrepp vid sekelskiftet då metoder började utvecklas för att bedöma dels lönsamhet inom organisationer och dels prissättning för olika produkter. Theliander (1999) skriver bl a om de pedagogiska konsekvenserna av Taylors arbete då han i en kritisk betraktelse av Taylors system pekar på att mycket av det som Taylor benämnde lärande och utveckling inte är annat än kontroll av regelsystemets åttlydnad. Lärandet i den kapitalistiska produktionen har samma kontrollerande och disciplinerande funktion som lärandet i skolan. Under 1930-talet kom synen på människan i arbetslivet att nyanseras i och med den s k Human-Relations-rörelsen och beteendevetenskapliga aspekter blev alltmer väsentliga att beakta inom företagsekonomi. Human-Relations-rörelsens företrädare betonade arbetsledarnas betydelse och inom ramen för tekniska, administrativa och organisatoriska system försökte de åstadkomma trivsamma, arbetsengagerande och produktionsbefrämjande arbetsförhållanden (Lennerlöf, 1989).

Den praktiska anknytningen har medfört att ämnet företagsekonomi i stor utsträckning påverkats av en utveckling utanför de akademiska institutionerna (Engwall, 1980).

Det amerikanska inflytandet i olika länders företagsekonomiutbildning varierar, och Engwall och Zamagani (1998) gör i sin studie ett försök till kategorisering för att belysa i vilken utsträckning som det amerikanska inflytandet över företagsekonomisk universitetsutbildning skett historiskt (inom parentes ges exemplifiering av länder):

1. Motstånd gentemot amerikanskt inflytande (Japan, Frankrike, Tyskland)
2. Den amerikanska modellen som inspiratör (Italien, Spanien)
3. Den amerikanska modellens inflytande vs den tyska modellen (Norden)

4. Sen integrering av den amerikanska modellen (Storbritannien, Östeuropa)

Den amerikanska synen på företagsekonometriutbildning bygger i hög grad på generella kunskaper kring företag och företagande. Utbildningen betonar företag som något som genererar vinst och avkastning. Praktikfall och nära samverkan med näringslivet utgör en viktig del i undervisningen och det vetenskapliga innehållet tonas ned. En slutsats som Engwall och Zamagani drar i denna kategorisering är att den nationella kontexten är viktig i förståelsen av vad och hur företagsekonomisk utbildning influerats. I mindre nationer med större behov av internationalisering, som exempelvis de nordiska länderna, har intresset och kraven på anpassning till andra handelshögskolor varit större. Likaså har moraliskt och finansiellt stöd betydelse i att etablera och förändra nya institutioner.

I den kurslitteratur som dominerar vid svenska universitet och högskolor är litteratur författad av amerikaner eller européer, vilka skriver på engelska dominerande. Vad gäller forskning, utbildning och tredje uppgiften (samverkan mellan högre utbildning och näringsliv), har integrationen mellan dessa tre delar tydligt bidragit till ämnets utveckling (en integration främst orsakat av starka influenser från USA).

2.4 Ekonomisk utbildning i Litauen

Den traditionella bilden av ekonomisk utbildning i forna Sovjetunionen, är att den varit centralstyrd och strängt kontrollerad av ett politiskt parti, kommunistpartiet. Ju mer politiserat ett ämne ansågs vara, desto större politisk kontroll utövades över ämnets innehåll. Få ämnesområden var och är mer politiska till sin karaktär än ekonomisk utbildning. Enligt information från mina intervjuer har det ryska och sovjetiska utbildningssystemet i klassrummet, i hög grad baserats på den tyske filosofen och statsmannen Humboldt. Studier av ekonomi och ekonomiska förhållanden under Sovjettiden utgjordes i

huvudsak av ämnen inom ramen för socialismens politiska ekonomi: Allmän arbetsorganisation, Produktionsstyrning, Ledning, Finansiering. Marxistisk ekonomisk teori hade av flera skäl en central roll i all form av utbildning, i synnerhet inom de samhällsvetenskapliga disciplinerna. Vad gäller exempelvis utbildning av högre chefer i samhället (managementutbildning), så var denna utbildning starkt integrerad i den högre utbildningen och generellt kan sägas att ett centralt mål var att centralisera all högre utbildning till Moskva p g a den högre utbildningens betydelse för planekonomin (Roffe, 1996). Sedan 1991 har utmaningarna inom Litauens utbildningssystem (jfr bil. 7) varit att etablera institutioner, utveckla curriculum och läromedel. Åslund (1991) pekar på att behoven av företagsekonomisk utbildning kan tillfredsställas på olika sätt och ledarutbildningar av olika slag har vuxit fram mycket kraftigt, samtidigt som forskning och grundutbildning inom universiteten tar betydligt längre tid att etablera.

Studier i ekonomi förekommer i huvudsak endast på högskole- och universitetsnivå (jfr bil 8) samt inom ramen för privata institutioner. I samband med självständigheten 1990 så har samhällsvetenskaplig forskning prioriterats och företagsekonomi utgör ett av de yngsta ämnesområdena. De främsta förklaringsgrunderna till varför företagsekonomi etablerats (jfr bil. 9) vid de litauiska universiteten är enligt Kundrotas (1996): a) Generell efterfrågan i samhället på kunskaper i företagsekonomi b) akademisk frihetsgrad hos universiteten att självständigt utforma utbildningsprogram samt c) behov av att möta kraven på internationell utbildningsstandard.

2.5 Framväxt av företagsekonomisk utbildning i Litauen

När framväxten av företagsekonomisk utbildning studeras i Litauen finns paralleller till hur ämnet formats i andra öst- och centraleuropeiska länder. Det finns likheter i hur ämnet utvecklats i Litauen (jfr bil 9) och andra öst- och centraleuropeiska länder såsom Estland, Lettland och Tjeckien. Litauen utgjorde en starkt

integrerad del av Sovjetunionen jämfört med exempelvis Polen som upprätthöll mer eller mindre intensiva kontakter med väst under sin kommunistiska period (Genell, 1997). Övergången från plan- till marknadsekonomi har ställt ökade arbetsmarknadsmässiga krav på affärsutbildningar. Utbildningsprogrammen som erbjuds i företagsekonomi (jfr bil 10) är i hög grad diversifierade i sitt innehåll med olika tyngdpunkter, beroende på vilket universitet som avses. Privata bidragsgivare, organisationer och företag har på olika sätt bidragit i utvecklingen av utbildningsprogrammen. Internationellt stöd har exempelvis delvis finansierat företagsekonomisk utbildning vid Kaunas University of Technology genom Norwegian School of Management. Olika finansieringskällor utgör en del av de karaktäristika som influerat företagsekonomisk utbildning (Kundrotas, 1996). Lärare utgör en viktig del i utformningen av företagsekonomisk utbildning, samtidigt som de är aktörer i en vidare utbildningskontext, där politiska, ekonomiska och sociala förändringar påverkat reformarbetet inom universitetsutbildningen. Lärare har haft en nyckelroll i omvandlingen från den tidigare (före 1989) sovjetstyrda utbildningen i Litauen. Lärares förmåga, intresse och engagemang påverkar studenter, och i vissa fall innehållet i studierna. Kundrotas (a a) pekar på fem interna kriterier och tre externa, vilka i hög grad kommit att påverka utbildningsprogram i företagsekonomi:

Interna karaktäristika:

- Målet med att erbjuda företagsekonomiska studier jämfört med övriga ämnen
- Innehållet i företagsekonomiska studier
- Form, metod och kursmål
- Lärare
- Studenter

Externa karaktäristika:

- Synsätt och normbildning på nationell nivå
- Metoder och grad av finansiering
- Karriärmöjligheter och arbetsmarknadens efterfrågan.

Dessa interna och externa karaktäristika bidrar till vår förståelse av vad slags principer som påverkar företagsekonomisk utbildning (jfr bil 11).

3 **TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER**

Att konkretisera sina värderingar är mycket svårt då de oftast ligger i det djupt omedvetna. Jag menar att värderingar påverkas av den verklighetsuppfattning individen har. Min selektiva perception är en omedveten följd av den mångfald av information som präglar vår värld. Den teoretiska ram jag därför väljer att utgå ifrån, de metoder jag valt och de empiriska iakttagelser jag gör, beror i hög grad på resultatet av den selektiva process varje människa genomgår i uppfostran, arbetsliv, utbildning etc. Det är begränsade delar av verkligheten jag ser och möjligen också vill se. Vissa problem möter jag, andra inte. Jag upplever styrkan i vissa förhållanden och andra förhållanden ser jag inte. Det är utifrån mina glasögon som jag uppfattar studiens syfte och väljer teoretiska utgångspunkter.

I det här kapitlet redovisar jag studiens teoretiska utgångspunkter. Studien utgår ifrån det perspektiv som benämns utvecklingsekologi, vars upphovsman är Bronfenbrenner (1979). Enligt hans teori hänger alla företeelser samman och påverkar varandra, men i olika hög grad vid olika tillfällen. Teorin riktar uppmärksamheten mot relationer, dels mellan människor, dels mellan de olika system som vårt liv och vår värld är uppbyggd av. Bronfenbrenner framhåller att individen alltid utvecklas i ett sammanhang och hans teori inbegriper hela det sammanhang som individen lever i. Valet av utvecklingsekologi som referensram i denna studie motiveras av att Bronfenbrenner gör en uppdelning av

kontext på olika nivåer, som samtliga inverkar på individens utveckling. En schematisk skiss över Bronfenbrenners utvecklingsekologi ges i figur 1 på sidan 29 (jfr också bil. 12). En annan orsak till valet av utvecklingsekologi är att framväxten av företagsekonomisk utbildning som del av den högre utbildningen bör ses i en vidare social och samhälllig kontext, där företagsekonomisk utbildning och kunskaper i ekonomi speglar behov för individ, företag och samhälle. Den sociala kontextens betydelse för individen lyfts fram också av den ryske forskaren Vygotsky (1978).

3.1 Bronfenbrenner och Vygotsky

Individen kommer i första rummet enligt Bronfenbrenner och formar kulturen. Att bygga upp kunskap om världen, se och förstå den kräver inte bara att individen, barnet självt är aktivt, utan också att barnet (individen) ingår i ett socialt och kulturellt sammanhang i samspel med andra vuxna, vilket är något som Vygotsky (2003) lyfter fram. Barnen, enligt Vygotsky, kommer till den här världen med bara ett fåtal grundläggande mentala funktioner (uppmärksamhet, varseblivning och minne) som kulturen omformar till nya, mer avancerade och högre mentala funktioner. Han ansåg vidare att barnets utveckling är helt beroende av i vilken kulturell situation som det växer upp och att utvecklingen bör ses som ett resultat av barnets sociala samspel med bl a föräldrar, syskon och lärare. I förlängningen innebär detta, att språk och kultur starkt påverkar den kognitiva utvecklingen; inifrån och ut och utifrån och in. Individens (barnets) problemlösningsförmåga kan stimuleras genom att omgivningen ökar sitt medvetande om hur barnet tänker när det ställs inför ett problem. Vygotsky betonade vikten av att, som förälder eller lärare, förhålla sig till barnets utveckling och inläring. Han framhöll att genom undervisning skapas de läroprocesser som styr den fortsatta psykiska utvecklingen.

Det finns flera tänkbara teoribildningar att utgå ifrån när ett ämnes konstituering studeras, och huvudsyftet med detta kapitel är att utgöra en teoriram inför tolkning av datainsamling, vilken

presenteras i kapitel 5. Bronfenbrenner (1975) har belyst skillnader och olikheter i det amerikanska och dåvarande sovjetiska skolsystemet med fokus på barnuppfostran. Bronfenbrenner diskuterar förändringar i fem för individen viktiga sociala sammanhang. Han talar om olika närmiljöer; klassrummet, skolan, familjen. Utöver dessa tillkommer den större gemenskapen – lokalsamhället/regionen samt den nationella nivån. Eventuellt kan även den internationella nivån läggas till. Teorin belyser barns (individens) utveckling inom ramen för system av relationer, vilka formar hans eller hennes miljö. Bronfenbrenners teori definierar olika delsystem, var och en med betydande inflytande på barns (individens) utveckling. Interaktionen mellan dessa delsystem påverkar barnets utveckling och individens egna resurser. Förändringar eller konflikter inom och mellan delsystem och nivåer påverkar oundvikligen övriga.

För att ge en förståelse för barnets (individens) utveckling, bör inte studien enbart omfatta barnet (individen) och hans/hennes närmiljö, utan också barnet i förhållande till en mer allomfattande miljö. Bronfenbrenner pekar inte på barns (individens) påverkansmöjligheter, utan snarare på individens drivkrafter och inflytande i förhållande till sin omgivande miljö, och för att förstå kopplingarna mellan individ och samhälle utvecklade Bronfenbrenner den utvecklingsekologiska modellen vilken består av fyra så kallade system på olika nivåer: mikro (minst övergripande), meso, exo och makro (mest övergripande). I likhet med Vygotsky betonar Bronfenbrenner den omgivande kontextens betydelse för individen ur såväl mikro- som makroperspektiv. Båda intresserar sig för relationen mellan individ och samhälle. Hos Bronfenbrenner är individen mer drivande och med sin nivåindelning visar han att olika faktorer har varierande vikt emedan Vygotsky betraktar alla faktorer som av lika vikt för individen. Att klara något tillsammans utgör en viktig bas för utveckling och det är social interaktion som är fundamentalt i kognitionsutveckling, enligt Vygotsky. Såväl formell som informell undervisning tillsammans med kunnigare och mer erfarna familjemedlemmar eller lärare är viktiga förutsättningar för barns sociala utveckling. Om vi vill förstå en individs situation räcker det inte enbart med att beskriva henne och hennes familj, vi måste

också ta hänsyn till hur dessa delsystem passar ihop med varandra (i mesosystemet). Makrosystemet är också av stor vikt för att förstå individens vardag. Utöver de fyra systemnivåerna är tiden en viktig faktor i det utvecklingsekologiska perspektivet. Både miljön och individen förändras med tiden, och Bronfenbrenner anser att också sådana förändringar är viktiga för förståelsen av hur de olika systemen påverkar individen och utvecklingen. I Bronfenbrenners modell förekommer inte någon internationell nivå och jag anser det därför som meningsfullt att nämna Drakenbergs studier (2004) där hon kompletterar Bronfenbrenners modell med att lägga till en exmakronivå (se fig. 1).

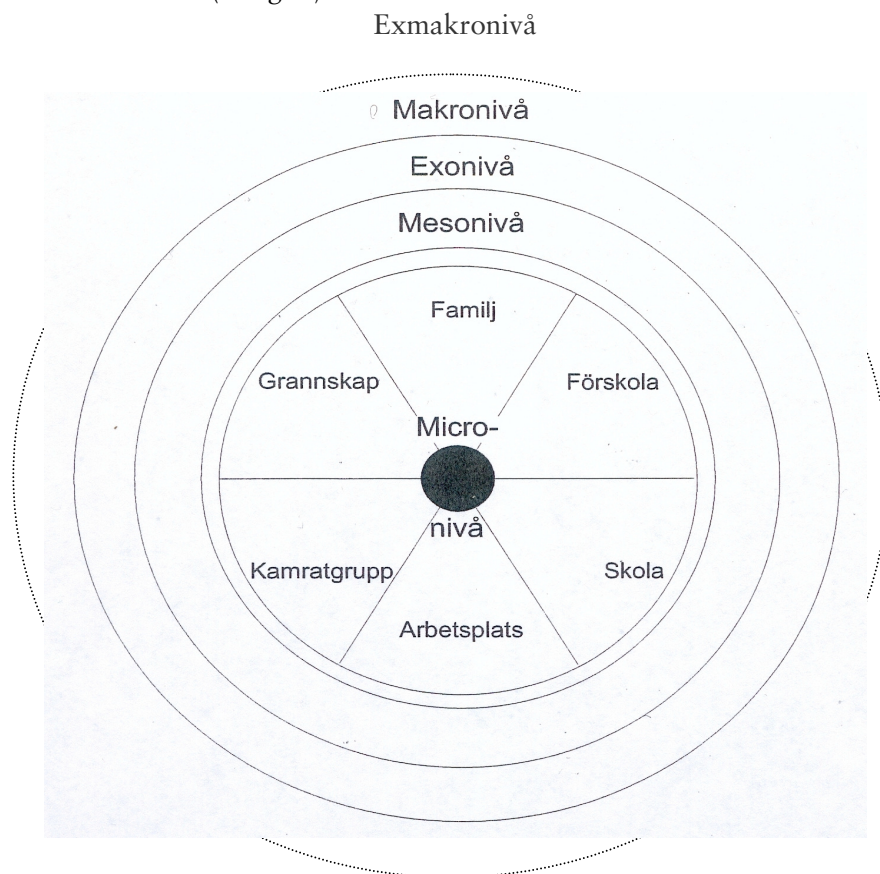

Fig. 1 Bronfenbrenners utvecklingsekologi, modifierad med avseende på föreliggande undersökning. (Källa: Andersson, 1986, s. 21)

Även om Bronfennbrenners forskning i stor utsträckning har kommit att handla om barn, betonar han att utveckling är något som pågår hela livet och att teorin därför är tillämplig under hela livsloppet. Han framhåller att individen alltid utvecklas i ett sammanhang och hans teori inbegriper hela det sammanhang som individen lever i. Innebörden i de olika nivåerna ges i bilaga 12. En utgångspunkt i studien är att Bronfenbrenners modell kan appliceras när interaktionen mellan individ och dennes omgivande miljö skall studeras, men också mellan system på olika nivåer. Kundrotas (1996) visar i sin studie att företagsekonomi primärt är influerat av mikrosystem; institutioner och lärare. Utvecklings- och kunskapsprocesser, vilka stimuleras på denna nivå, influerar sedan samhället. Kundrotas (a a) visar hur pedagogisk utveckling på mikronivå interagerar med sin omgivande miljö. De delar som utgör det pedagogiska systemet - mål med studierna, innehåll, form, metod, lärare och studenter relaterar Kundrotas till:

Makrosystem (Kultur, nation, traditioner, språk)
 Exo-system (Utbildningssystem, samhälle, ekonomi, institutioner)
 Meso-system (Högre utbildning)
 Mikrosystem (Praktiskt genomförande/utbildningsinnehåll utifrån utbildningsinstitution)

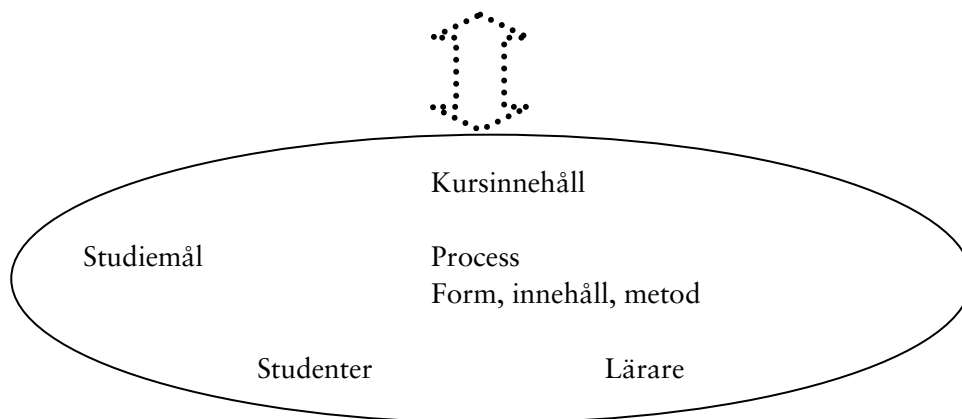

Fig. 2 Det pedagogiska systemet och den omgivande miljön
 (Källa: Kundrotas, 1996, s. 115)

Det är flera olika variabler som på olika sätt bidrar till utbildningens kvalitet och innehåll, där samverkan mellan olika aktörer på olika nivåer, såväl i samhället som inom utbildningen, utgör en viktig drivkraft i utveckling av den högre utbildningen (a a). Hur olika slags styrning och kontroll tolkas och uppfattas får därmed konsekvenser i den specifika utbildningen.

3.2 Socialkonstruktivism

Ett antagande i denna studie är att verkligheten är socialt konstruerad. Berger och Luckmann (1991) framhäver att det finns olika verkligheter. Människor kan röra sig från en verklighet till en annan, men det finns alltid en "dominerande" verklighet; vardagsverkligheten, vilken kan ses som styrd. Antagandet om en socialt konstruerad verklighet innebär en tro att det inte existerar en objektiv verklighet, oberoende av mänskliga betingelser. Varje individ konstruerar sin verklighet vilket medför att olika människor uppfattar den på olika sätt. Konstruktivistisk pedagogik innebär att kunskapen konstrueras under inläringens gång. Kunskapen förändras allteftersom ny tillkommer. Gammal kunskap knyts ihop med ny och konstrueras på så sätt till egen, individuell kunskap. Egna erfarenheter är viktiga i inläringssammanhang. Studerande väljer ut och tolkar information utifrån sin förhandskunskap och den nya kunskapen integreras med den tidigare. Kunskap skapas som resultat av aktivitet (Forslund och Saarinen, 2000). I enlighet med teorierna inom den konstruktivistiska pedagogiken skall läraren ge ramar för inläringen/kursen. Läraren visar t. ex. vilka alternativ som finns beträffande innehåll, arbetsmetoder, tider, teman osv. Kunskapen skall inom dessa ramar anpassas efter studerandes behov och studerande ansvarar själva för sin inläring. Perspektiv på samhället som helhet och delar av något som har konstruerats av människor i samspel med varandra brukar i vissa fall kontrasteras till ett naturalistiskt eller biologiskt synsätt. Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv hävdas t ex. att "man" och "kvinna" visserligen existerar som biologiska kön, men att kvinnlighet och manlighet är socialt skapade kategorier - det är

inte givet av naturen hur kvinnor och män är eller bör agera. Det socialkonstruktivistiska perspektivet har en lång tradition inom samhällsvetenskap, bl.a. filosofi och sociologi. Karl Marx uttalar att vi skapar vår historia utifrån de förutsättningar som våra föregångare konstruerat utgör exempel på detta. Socialkonstruktivismen växte i inflytande i och med publiceringen av *The Social Construction of Reality* (Berger och Luckmann, 1991) Här finns olika uppfattningar och synsätt, där vissa forskare hävdar att det inte finns någon objektiv verklighet, bl a Marton (1997). Människor konstruerar med andra ord verkligheter tillsammans med andra människor, samtidigt som verkligheten formar människor. En verklighetskonstruktion utgörs av läroplaner som tydligt uttrycker statsmakternas avsikter att styra skolan i en bestämd riktning och som i skolan tolkas av människor.

3.3 Läroplansteori

Skolans personal och elever, vilka skall omsätta läroplanen i praktisk handling, betraktar en läroplan vanligen som ett vagt styrinstrument för skolans dagliga verksamhet, och läroplanen och skolan kan ses i ett samhälleligt sammanhang. Med ett analytiskt syfte (Berg och Wallin, 1983, s. 59) kan en läroplan indelas i ett antal olika "nivåer"; en ideologisk nivå, en innehållsnivå, en regelnivå, en ämnesnivå och slutligen en intern och en extern verksamhetsnivå. De olika nivåerna är relaterade till varandra, i meningen att en eller flera nivåer kan vara styrande för andra nivåer. I studier visar Drakenberg (1989) att trots förekomst av styrdokument i form av läroplaner och/eller kursplaner som skall följas av enskilda lärare, visar det sig inte alltför sällan att lärare inte läser nya kursplaner särskilt noga. Konsekvensen blir då att avståndet mellan retorik och praxis blir tydligt. Innehållet i respektive nivå kan exemplifieras i det följande:

Ideologisk nivå; människan aktiv, skapande
Innehållsnivå; vissa centrala ämnesområden
Regelnivå; betyg, arbetsenheter

Ämnesnivå; ämnesinnehåll

Intern verksamhetsnivå; pedagogik, samverkan

Extern verksamhetsnivå; utbildning – samhälle

Genom att beskriva läroplanen i nivåmodellens kategorier kan vi betrakta läroplanen som en helhet. Utifrån ett makt- och socialisationsperspektiv betonar Goodson (1995) distinktionen mellan det skrivna (formella) och klassrumsaktiviteten. En konsekvens av detta är att vi mycket lätt feltolkar och missförstår läroplanen då vi utgår från det skrivna. Han ser flera historiska exempel där detta förhållande får negativa konsekvenser. Utveckling av curriculum kan ses som en process av att upptäcka traditioner. Risken blir då att det skrivna tas för givet då det bygger på historiska erfarenheter, när det i själva verket ständigt behöver ifrågasättas, förnyas och utvecklas och utgå ifrån klassrumsverkligheten. Kampen för att definiera curriculum är något som relaterar till såväl sociala och politiska som intellektuella kontexter. Historiska läroplansstudier behöver därför återupptäckas och analyseras. I annat fall ser Goodson (a a) en risk för att skolors behov inte tillräckligt fångas in. Därför behövs en dynamisk modell i samhället som utgår ifrån hur kursplaner, pedagogik, finansiering, prioriteringar/urval, ekonomi relaterar till varandra. Konsekvensen blir att vi inte kan och inte får se läroplanen som något isolerat i sig. Goodson talar om tre nivåer som är väsentliga att utgå ifrån vid studier av läroplanshistoria; individ, grupp/kollektiv, relation mellan individ-grupp, individ-individ och förändring över tiden. Läroplansutveckling kan ses som en politisk process, där skolämnet växer fram genom ett antal olika steg:

Invention (upptäckt) – ide´ från lärare

Promotion – yrkesroll och status spelar roll

Legislation – etablering av ämnet

Mytbildning

Det är hur ett ämne ses ur statussynpunkt som är den kritiska faktorn, särskilt då ämnet blir ”konkurrensutsatt” och måste kämpa för sina resurser. Svingbys (1979) studier i hur läroplaner

utvecklats över tiden visar på sambandet mellan central nivå och lokal tillämpning. Svingby talar om två modeller; den specifika och den generella. I den specifika har centrala, detaljerade anvisningar om innehåll, sekvens och kunskapskrav stor roll och förutsätts direkt och oförändrade i detalj följas och tillämpas av lärare. Läroplaner i forna Sovjetunionen och DDR (Östtyskland) kan sägas ha varit anslutna till denna modell. I den motsatta modellen, den generella, förutsätts att anvisningar och bestämmelser tolkas på de lägre nivåerna innan de tillämpas. Denna tolkning sker mot en tolkningsbas (pedagogisk grundsyn) som bestäms av flera faktorer. Svingby hävdar att i princip är anvisningar och bestämmelser som är mer detaljerade också mer styrande (a.a). Vill vi förstå vad som styr enskilda lärares handlande och agerande och komma bakom dessa oftast omedvetet styrande ramar för att förstå läraren så kan vi nyttja bildliga uttryck, metaforer (Drakenberg, 2001, s. 43).

3.4 Teoriers alternativa roller

Sociologen Giddens (1976) menar att samhällsvetenskaperna bygger på dubbel hermeneutik. Forskarna måste förhålla sig till en värld som redan är tolkad av de sociala aktörerna, de kan inte bortse från sociala aktörers beskrivningar och uppfattningar om sig själva och världen. Forskaren nöjer sig dock antagligen inte med aktörernas berättelser, eftersom de inte avslöjar allt om samhället. Han/hon måste även rekonstruera de sociala aktörernas tolkningar som ett samhällsvetenskapligt språk med hjälp av teoretiska begrepp.

Ordet teori härstammar från grekiskan och betyder betraktande eller begrundande. En teori är uppbyggd av ett system av relationer mellan begrepp, som i abstrakt form uttrycker idéer och antaganden om verkligheten. Teorier betraktar verkligheten utifrån ett visst perspektiv. Teorier bidrar på olika sätt till att låta oss förstå sammanhang och förklara sociala förhållanden (Ekström, 1998). Inom samhällsvetenskapen betraktas antingen teorier som en uppsättning hypoteser som ska prövas empiriskt (deduktion), eller så anses teorierna växa fram ur empiri genom forskarens

kodning och begreppsbyggnad, d v s induktion. Det finns sociologiska teorier på olika nivåer som förklarar samhället från makro- till mikronivå. Ju mer omfattande en teori är desto svårare är den att pröva empiriskt. Generella samhällsteorier utvecklas via kontinuerliga teoretiska diskussioner som inte kan testas empiriskt men som ofta används som övergripande utgångspunkter vid forskning (Ekström, 1998; Giddens, 2003 s. 531). Mångfalden av teorier utgör en inspirationskälla för forskning. Mångfalden kan även innebära olika teoretiska dilemman som forskaren ställs inför.

3.5 Studiens teoretiska utgångspunkter

Jag har valt att utgå ifrån Bronfenbrenners utvecklingsekologi, modifierad av Drakenberg med tillägg för exmakronivån som referensram i denna studie. Detta motiveras av att konstituering av företagsekonomi sker på flera olika nivåer och med olika inriktning. Dessa olika nivåer inverkar ömsesidigt på varandra och påverkar individen. En annan orsak är att företagsekonomi som ämne måste ses i en vid social såväl som politisk och ekonomisk kontext, eftersom företagsekonomisk utbildning är relaterad både till samhälleliga, arbetsmarknadsmässiga och utbildningspolitiska mål. Utgångspunkten i studien är individen. Jag ser individen som drivande, och dennes anpassning till olika nivåer som central, där olika nivåer har olika betydelser för individen. Detta är skälet till att jag inte väljer att utgå från Vygotsky som betraktar alla faktorer som av lika vikt för individen. I studier av läroplaner anser jag att individens förhållningssätt till retorik och praxis behöver förstås, där Bronfenbrenner dock behöver kompletteras. Jag väljer därför att utgå från Bergs nivåmodell (se kapitel 4.8) som jag anser väl kompletterar Bronfenbrenners utvecklingsekologi.

3.6 Centrala teoretiska begrepp

I studien väljer jag att lyfta fram tre bärande begrepp; utvecklingsekologi, socialkonstruktivism och konstruktivistisk pedagogik. I det följande redogör jag för vilka tolkningar jag lägger i begreppen.

Utvecklingsekologi tolkar jag som att individ och människa har relationer i olika sfärer; den privata och den yrkesmässiga. Relationer som jag direkt och/eller indirekt kan ha inflytande över. Utvecklingsekologin, som jag tolkar den, ger oss förståelse för att individers handlande och samspel får konsekvenser på olika nivåer i samhället. Men den säger också att individers roller och agerande är en konsekvens av hur miljöer på olika nivåer formas och påverkar individer.

Socialkonstruktivism är ett sätt för mig att betrakta världen, sådan vi känner den, som en konsekvens av mänsklig interaktion och kommunikation. Genom den kan vår förståelse av världen ses som föreställningar, ej på förhand givna och förutsägbara. Akademiska lärare har i studien en central roll och kan då förstås som socialt konstruerade subjekt, utifrån min roll som forskare.

Det tredje centrala begreppet, konstruktivistisk pedagogik, är ett sätt att se på lärandeprocesser. I dessa processer finns olika aktörer, som utifrån skilda utgångspunkter konstruerar egna bilder av vad som är essentiellt viktigt för kunskapande. Aktörernas sätt att förhålla sig till lärandeprocesser påverkas av olika intressenters vilja och drivkrafter.

3.7 Preciserade frågeställningar

I syfte att ge en bild av hur företagsekonomi som universitetsämne formats 1988-1997 i Litauen fokuserar denna studie på följande två frågeställningar:

- Vilka teorier och teoretiker har varit vägledande i den företagsekonomiska utbildningen i Litauen?
- Vad i mötet mellan det gamla och det nya har influerat företagsekonomiämnet i Litauen?

De ovan presenterade frågeställningarna sätts in i det teoretiska perspektiv som utvecklats av Bronfenbrenner och som benämns utvecklingsekologi.

4 METOD

Intervjuer genomfördes 1997 och samtliga intervjuade universitetslektorer och professorer var verksamma under sovjettiden, d v s före självständigheten i Litauen 1990. Detta tidsintervall innefattar såväl två år innan den formella självständigheten samt efterföljande sju år. Jag har valt att bygga upp presentation och genomgång av det empiriska materialet utifrån Bronfenbrenner, av Drakenberg modifierade modell, samt låtit Bergs modell komplettera Bronfenbrenner då jag velat se till skillnader mellan olika nivåer samt se hur olika ramar kan utnyttjas på olika nivåer i de olika modellerna. Då jag studerat centrala dokument och vad som i deras innehåll haft inflytande från utlandet, har Bergs modell varit otillräcklig och därför kompletterats med Bronfenbrenners. Vidare har jag använt mig av meningskoncentrering utifrån Kvale (1997) för att kritiskt läsa texter som ett sätt att söka kunskap om hur och varför användningen av språket ser ut som den gör. Var och en av de intervjuade lärarna har sin unika situation och sitt sätt att betrakta sin roll i akademien, undervisningen och företagsekonomiämnet. I studien har de intervjuade bidragit till att ge förståelse för helheter och sammanhang. I studien betraktar jag var och en av de intervjuade som ett fall. Individen befinner sig i en närmiljö som heter universitet/akademisk miljö, och denna närmiljö utmärker samtliga intervjuade. Samtliga intervjuade befinner sig på samma nivå, men de är ändå individer. Man kan jämföra med ett klassrum och en skolklass där klassrummet påverkar individen. Individerna har likvärdiga referensramar men olika drivkrafter. Att beskriva ingående vad varje enskild intervjuad har för unik bakgrund,

utöver att de samtliga är fast anställda lärare undervisande i företagsekonomi har ej varit ambitionen i denna studie. Det centrala har istället varit att förstå drivkrafter och influenser och ge en bild av vad formar företagsekonomi.

Problemområdeskunskap avser kännedom om problemområdet genom teorier, modeller, empiriska undersökningar, praktisk erfarenhet, förförståelse och föreställningar om problemområdets verklighet. Min kunskap om problemområdet består i praktisk erfarenhet av arbete i de baltiska länderna, i synnerhet i Litauen och genomförande av förstudie samt ett genuint intresse av att kontinuerligt följa samhällsutvecklingen i Litauen.

Problem kan angripas på skilda sätt och därför är valet av metod för problemlösningen viktigt för att uppnå de syften forskaren har. För att bestämma innebörden av metod kan det vara lämpligt att göra en distinktion mellan metod och metodik. Med metod menas forskningens teknologi, själva de verktyg med vilkas hjälp data samlas in och analyseras. Termen metodik innebär den arbetsgång enligt vilken forskaren utför sitt arbete. För att kunna samla in data och analysera dessa finns olika typer av verktyg. Utifrån syftet med studien och de teoretiska utgångspunkterna väljer jag de verktyg som jag finner vara lämpligast. I det följande redogörs för de undersökningsmetoder, urvalsramar, datainsamlings- och analysmetoder som jag funnit vara relevanta för studiens syfte och frågeställningar.

4.1 Intervjumetoder/kvalitativ forskningsintervju

Forskningsintervjun är ett kvalitativt angreppssätt där vi använder oss av tolkningslära för att öka förståelsen av studieobjekt som är mycket komplexa. Det kan handla om att beskriva, förklara eller förstå. Intervjuer kan vara mer eller mindre strukturerade. Forskningsintervjun beskrivs av Kvale (1997, s. 13) som en intervju vars avsikt är att erhålla ”beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening”. I de möten jag haft med respondenterna har det varit viktigt att ha ett så flexibelt förhållningssätt som möjligt. I samtliga fall har respondenterna fått den tid som krävts för att uttrycka tankar och

känslor. Forskningsintervjun, som verktyg, är därför att föredra när man vill ha en djupare insikt, eftersom den tillåter långtgående klargöranden från såväl intervjuarens som den intervjuades sida (Drakenberg, 2004). Jag betraktar i denna studie varje individ som unik, där var och en av respondenterna som individer och som professionella befinner sig i en unik situation och miljö. De har var och en sitt sätt att se på sin gärning som forskare och lärare, i sin undervisning, i synen på sina ämnen och synen på omvärlden. En omvärld som inte är statisk och som tolkas och uppfattas på olika sätt, beroende på vem betraktaren är. Oavsett om forskaren väljer att tala om intervju eller samtal så syftar båda till att generera data (Gustavsson, 2004, s. 239). Min tolkning av vad Gustavsson säger är att vad informationen refererar till, i intervju-fallet till objektiva fakta och i samtals-fallet till subjektiva fakta utgör skillnaden mellan intervju och samtal. Jag menar att i min studie blir intervjun utifrån den intervjuguide jag har en form av växelspel mellan mig och respondenten. Jag finner därför att intervjusamtal, eller forskningsintervju som Kvale (1997) talar om, i föreliggande studie blir mer relevant att tala om än renodlade intervjuer.

4.2 Representerade universitet

Samtliga intervjuade är verksamma som fast anställda lärare vid sex olika universitet och högskolor i Litauen. De undervisar samtliga i företagsekonomi och har varit verksamma under den tid då Litauen utgjorde en del av Sovjetunionen. De universitet och högskolor som lärarna är verksamma vid är (jfr. bil. 13):

Siauliai University (f d Siauliai Pedagogical University) Dept. of Economics and Management

Etablerade sig relativt sent (1995) med kurser i företagsekonomi.

Vilnius Technical University Faculty of Management

Ett av Litauens största universitet. Primärt utbildning av ingenjörer. Erbjuder kurser/program som kombinerar teknik och företagsekonomi

Vilnius University/ International Business School at Vilnius University Faculty of Economics/Euro Faculty

Litauens största universitet. Erbjuder hela utbildningsprogram

Klaipeda University Faculty of Economics

Erbjuder kurser/utbildningsprogram med i hög grad maritim inriktning

Kaunas University of Technology (KUT) Faculty of Administration

Först i Litauen med att etablera utbildningsprogram i företagsekonomi

Vytautas Magnus University Faculty of Management and Business Administration

Att jämföra med Kaunas University of Technology, dock har företagsekonomiska institutionen en tyngre roll jämfört med KUT.

4.2.1 Urval

De i studien representerade universiteten är representativa för Litauens högre utbildning i företagsekonomi med avseende på tillkomst, utbildningsinriktning, internationalisering och geografiskt läge. Det är mot bakgrund av detta som jag valt att låta nämnda universitet vara representerade. En restriktion i urvalet är att de jag samtalat med har god kunskap i det engelska alternativt tyska språket. Med restriktion avser jag då att de i studien ej ingående akademiska lärare som kunde varit intressanta att få samtala med ej ingått i studien p g a språkmässiga hinder.

4.3 Datainsamlingsinstrument (intervjuer och dokument)

Intervjuerna med akademiska lärare gav kvalitativa data. Innan jag skrev ned frågorna läste jag in det bakgrundsmaterial som jag hade för att se om det fanns några intressanta infallsvinklar, men även för att jag skulle känna mig beläst inom Litauens

utbildningssystem. En av mina källor här utgörs av de utsagor som framkom i de fyrtio intervjuer, vilka utgjorde empiriskt underlag i min C-uppsats (Christensen, 1995). Att ta sin utgångspunkt i sitt teoretiska material menar Starrin och Renck (1996) vara viktigt att tänka på innan en intervju genomförs. Jag var även under intervjun tvungen att vara öppen för alla intryck som kunde ges. Mitt sätt att se på ämnet fick inte styra intervjun, istället fick respondenten inom ramen för de förutbestämda temana stort inflytande över vad samtalet skulle handla om (Rosengren och Arvidson, 2002). Tillsammans med respondenten skapades ett innehåll. Intervjuguiden (bil. 14) grundade sig på undersökningens syfte samt de frågeställningar som min studie handlar om. Intervjun var semistrukturerad vilket innebär att den inte hade någon helt fast ordning och struktur. Det ska finnas utrymme att ändra följderna av frågor samt formuleringen på frågorna, om det krävs för att följa upp respondentens svar under intervjun (Kvale, 1997). Intervjuerna utgick ifrån ett antagande att det inte är möjligt att på förhand veta vilka frågor som är viktiga och betydelsefulla, och ställer krav på intervjuaren att utveckla sig, anpassa sig samt följa upp vad som kan vara ändamålsenligt för situationen och för det centrala syftet med studien (Starrin och Renck, 1996). Som komplement till intervjuerna har olika styrdokument insamlats. Dessa har systematiskt bearbetats och analyserats. Vissa dokument har översatts från litauiska till engelska och i ett fall till svenska. Dokumenten kan delas in i tre grupper :

1. Centrala/nationella styrdokument
2. Kursplaner i företagsekonomisk utbildning
3. Litteraturlistor i företagsekonomisk utbildning

4.4 Undersökningsgrupp/urval

Urvalsprincipen har varit ett kriterieinriktat (Meriam, 2004), strategiskt urval, där kriterierna varit spridning i ålder, kön och representativitet vad gäller olika institutioner i Litauen. Ett ytterligare kriterium har varit att samtliga skall ha haft erfarenhet av undervisning i ekonomi under Sovjettiden. Samtliga av de

intervjuade var verksamma som lärare under Sovjettiden. En (1) av respondenterna har dessutom under längre tid (mer än ett år) varit verksam vid västeuropeiska universitet och sedan återvänt till Litauen. Totalt intervjuades elva personer. Urvalet gick till så att universiteten (via dekanus) kontaktades via brev i god tid innan genomförande, varefter jag fick kontakt med respektive företagsekonomiska institution/samhällsvetenskapliga fakultet. Det var jag som gjorde urvalet av respondenter efter att ha kommit i kontakt med respektive institution och min access till respondenten uppfattade jag som enkel. Jag har fragmentarisk kunskap i det litauiska språket och därför valde jag att framföra önskemål om att intervjuerna skulle föras på endera engelska eller tyska.

4.5 Intervjufrågor och intervjuernas genomförande

Insamling av data har primärt skett genom totalt elva intervjuer med universitetslärare vid sex litauiska universitet/högskolor, vilka ger undervisning i företagsekonomiska ämnesområden. Utöver dessa intervjuer har styrdokument i form av litteraturlistor, kursplaner och centrala dokument insamlats och studerats. Samtal har genomförts i för respondenten känd miljö och på engelska i samtliga fall utom två, vilka genomförts på tyska. Någon tolk har ej närvarat. Det har varit jag och respondenten som i avskilt rum, på ett avspänt sätt, samtalat. Totalt har respektive intervjusamtal varat i 1,5 tim. och spelats in på band, varefter transkribering skett. Jag har valt att inte namnge respondenterna, ej heller redovisat deras respektive ålder och kön då det inte är relevant för studiens syfte. I bilaga 15 ges en förteckning över samtliga respondenter. Det har inte funnits några på förhand självklara, allmängiltiga verktyg i form av frågor eller ”frågeformulär” för att ta sig an mitt problemområde kring konstituering av företagsekonomisk utbildning. Intervjuerna genomfördes i form av samtal, vilket medgav öppenhet för de intervjuade att berätta om det de fann angeläget i förhållande till det tema som var aktuellt. Jag använde mig därför av samtalsguide med teman istället för förutbestämda frågor då jag inte ville ha så stor styrning från min

sida. Enligt Kvale ska en bra intervjufråga bidra tematiskt till att frambringa kunskap och dynamiskt till att skapa god interaktion (Kvale ur Jørgensen och Phillips, 2000 s. 121) Samtliga teman var gemensamma, men beroende på med vem samtalen fördes, varierade följdfrågorna något. Jag har varit noga med att informera om frivilligheten att delta i samtalen. All information kom att behandlas med varsamhet, vilket också informerades om. Den tillgång jag haft till material utöver samtal i form av läroplaner och styrdokument har varit relativt omfattande (se kap 4.7) och jag har valt att se dessa dokument som komplement till de intervjuer jag gjort. Utifrån de av mig tidigare bestämda temana har olika slags information insamlats och underteman formulerats (jfr. bil 14). Ur intervjusvaren och innehållet i styrdokumentet har jag därefter valt att formulera tre specifika huvudteman som utkristalliserats vid transkribering och i förhållande till studiens syfte. Studiens huvudteman är:

Huvudtema Omprogrammering

Syftet med detta tema är att belysa vad som i olika avseenden påverkat utformning av läroplaner och ekonomiutbildningens roll i en före-, under- och eftersituation.

Huvudtema Undervisningens innehåll

Syftet är att belysa hur den akademiske läraren uppfattar kursplaner och hur dessa omsätts av lärare i undervisningen samt vilka effekter som kurslitteraturen får i kursplanen.

Huvudtema Attityder och intresse

Syftet är att belysa vilka uppfattningar som olika lärare redovisar med avseende på studenter, företagsekonomiämnet och sin egen lärarroll.

Samtliga samtal har genomförts med bandspelare. Samtalen har därefter transkriberats och skrivits ned ordagrant på engelska eller tyska. Huvudskälet har varit att minimera risken att bortse från väsentlig information. Samtalen har genomförts på engelska, med undantag för två samtal som genomförts på tyska. Skälet till detta är att två av respondenterna ej haft kunskap i engelska språket. Att

jag inte talar litauiska är givetvis en brist då jag och respondenten inte kan veta fullt ut att vi talar om samma saker. Samtliga intervjuade hade generellt sett en så god språknivå på engelska eller tyska att vi båda förstod varandra. Samtliga intervjuade hade dessutom författat akademiska texter på engelska. Genom samtalsgången förvissade jag mig om att vi samtalade om samma saker.

4.6 Analysmetod för intervjuerna/ kategorival

Principerna för sammanställning av intervjumaterialet följde Kvaless tankar om meningskoncentrering. I korthet innebär meningskoncentrering (Kvale, 1997) att läsa igenom hela intervjun och få en känsla för helheten, varefter naturlig urskiljning av meningsfulla aspekter utifrån respondentens egen berättelse tar vid. Formulering av huvudteman för meningsenheterna görs därefter. Utifrån undersökningens syfte ställs frågor till meningsenheterna. Slutligen knyts intervjuens huvudteman samman i en beskrivande utsaga. Utifrån de av forskaren tidigare bestämda temana har olika slags information samlats och underteman formulerats. Hela tiden jämför man delar av verket med en tänkt helhetsuppfattning och delen påverkas av helheten liksom helheten påverkas av delen i den hermeneutiska spiralen (Marton, 1997). Citat utifrån utsagor har använts som stöd för resultatredovisning. Citaten är återgivna med viss språklig korrigerings. De är formulerade på engelska av det skälet att jag därmed ökar sannolikheten för att återge innebörden, samtidigt som det ger texten en viss dynamik. Nyansskillnader framträder tydligare. Fokus i analysen av intervjuerna ligger på individens uppfattningar och mening kring en företeelse/tema (t. ex. kurslitteraturens betydelse). Jag är medveten om att en viss snedvidring förekommer såtillvida att intervjuerna får ta stor plats i förhållande till dokumenten (jfr. 4.7). Den uppfattning och mening som kommer fram genom samtalen kan inte isolerat förstås av mig, utan måste sättas i relation till den kontext som den intervjuade befinner sig i. Den analys jag gör är därför inte ett försök att förklara, utan snarare att beskriva hur individen

uppfattar, tolkar och förstår sin omvärld. Analysen belyser därför hur individerna, människorna, de akademiska lärarna, föreställer sig och sin omvärld (livsvärld), den mening de uppfattar att verkligheten har för dem. Varje individ bidrar därför med olika delar i den helhetsbild av verkligheten som var och en står för. En del av dessa helhetsbilder sammanfaller i de utsagor som framkommer, andra helhetsbilder blir specifika. Enligt Alvesson och Sköldbäck (1994) är det inte mängden utsagor som är intressant, istället är det utsagornas innehåll och vad som faktiskt sagts som tas på stort allvar.

4.6.1 Trovärdighet

Mäter forskaren det han/hon tror sig mäta? Merriam (2004) menar att den interna validiteten inte innebär något större problem vid kvalitativa studier. Såväl urvalsprinciper som öppenheten i intervjusituationer i mötet mellan forskaren och respondenten och i bearbetningen av materialet möjliggör en kontinuerlig granskning av att forskaren kan fokusera på studiens frågeställningar. För att öka den interna validiteten i denna studie har jag varit noga med att redogöra för hur material samlats in, urvalsprinciper, framtagande av samtalsguide och hur jag kom fram till slutsatser utifrån det insamlade materialet. Intervjuerna i sig utgör en validering av min tolkning. Jag är fullt medveten om att om någon annan än jag genomfört intervjuerna, så hade tolkningen av vad som framkommit sannolikt sett annorlunda ut. Det är min tolkning av utsagorna sett med mina ögon som jag presenterar.

4.7 Styrdokument/vilka dokument har insamlats

Som komplement till intervjuer och samtal har olika slag av sekundärmaterial i form av styrdokument insamlats. Kriterium har varit att dessa styrdokument på olika sätt skall belysa företagsekonomiämnet med avseende på de frågeställningar studien

behandlar. Styrdokumenten har utgjort ett viktigt stöd i samband med förståelse- och tolkningsprocessen av data.

Styrdokumenten kan delas in i tre grupper:

- Litteraturlistor i företagsekonomisk utbildning
- Kursplaner i företagsekonomisk utbildning
- Centrala dokument från utbildningsministeriet

4.8 Analysmetod för dokumenten

Jag väljer att göra en kvalitativ dokumentanalys. Med kvalitativ dokumentanalys menas att i ett textmaterial söka efter framträdande drag i materialet. Den typ av frågor som ställs är: Vad innebär det? Vad handlar det om? Vad kännetecknar händelsen, fenomenet? Vad är det som kan ge variationer och vad är strukturer hos företagselser och innebörder? En pendling mellan helhet och delar sker. Materialet som jag använt mig av är ett urval av styrdokument som insamlats från olika universitet, främst dock Kaunas University of Technology/Faculty of Administration (KUT) samt från utbildningsministeriet. Jag har valt att endast låta en av lärarna representera KUT för att kompensera i viss mån att jag hämtat merparten av dokumenten från detta universitet. Jag har inte gått in på de processer som ligger bakom framtagandet av styrdokument. Dels hade inte detta varit praktiskt genomförbart, dels är det inte relevant i förhållande till syfte och frågeställningar för studien. Urvalet jag gjort av styrdokument tar hänsyn till den innehållsliga relevansen för studiens syfte och frågeställningar samt de kontaktytor jag haft i Litauen. Som modell för mitt arbete att analysera styrdokument har jag valt den sk nivåmodellen, en modell vars främsta användningsområde har varit och är läroplansanalys. Modellen var ursprungligen avsedd för analys av centralt utarbetade dokument inom skolan. Eftersom läroplaners skrivningar uttrycks både med ideologi och regler ser Berg (2003) att läroplanen kan delas in i sex grundnivåer: ideologisk nivå, innehållsnivå, regelnivå, ämnesnivå, intern verksamhetsnivå och extern verksamhetsnivå. Nivåerna blir ett sätt att strukturera begrepp och skrivningar. En förenkling av nivåmodellen kan ske

genom att de sex nivåerna görs om till enbart tre nivåer, där den ideologiska och innehållsnivån slås samman till en målnivå, regel- och ämnesnivån blir en regelnivå och intern verksamhetsnivå och extern verksamhetsnivå blir helt enkelt en verksamhetsnivå. I mitt arbete har jag därför utgått ifrån tre nivåer i Bergs modell.

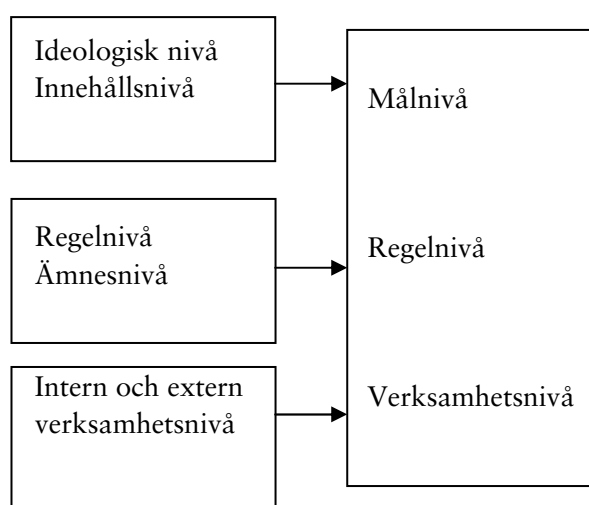

Fig. 3 Bergs förenklade nivåmodell tillämpad i föreliggande studie (Källa: Berg, 2003, s. 166)

När jag inhämtat kunskap om hur Berg använde nivåerna i arbetet med läroplaner fann jag att Bergs förenklade nivåmodell var användbar när ett dokumentets olika delar och avsnitt jämförs med varandra.

Målnivå

Här har jag på ideologisk nivå placerat skrivningar som kan tolkas handla om människosyn, kunskapssyn, samhällssyn mm. På innehållsnivå ligger ämnesmål och huvudmoment.

Regelnivå

Här har jag placerat kollegium, bedömning och betyg, finansiering

samt på ämnesnivå sådant som berör helhetskunskap i företagsekonomi.

Verksamhetsnivå

På intern verksamhetsnivå har jag valt att placera pedagogiskt arbetssätt, och på extern verksamhetsnivå samverkan mellan universitet och omgivande samhälle.

Utifrån Bergs definition av dokumentanalys (Berg, 2003) har jag relaterat och jämfört olika delar och avsnitt av ett dokument med varandra. Dokument framtagna såväl på samma nivå som på olika hierarkiska nivåer har jämförts med varandra så att jag kunnat tolka in rimliga innebörder i det som inte finns explicit uttryckt. Merparten av dokumenten är skrivna på litauiska och delar av dokumenten har jag fått översätta till såväl engelska som svenska. En mindre del av dokumenten har jag hanterat och översatt på egen hand. Detta har jag kunnat göra då jag har fragmentarisk kunskap i det litauiska språket.

4.9 Metodtriangulering

Studien avser att göra en metodtriangulering. Metodtriangulering innebär i praktiken att flera olika metoder används för att ta fram forskningsdata och i studien kombineras intervjuer med dokument. Möjligheten att använda sig av metodtriangulering har sitt ursprung i det faktum att de olika kvalitativa metoderna har egna antaganden om den sociala världens natur och individens samspel med andra. Varje metod för med sig en egen uppsättning antaganden vid datainsamlingen och ger därför även data som måste ses i förhållande till den metod som används. Den främsta fördelen med att använda sig av flera olika metoder är att det ger mer data och ökar därmed kvaliteten i forskningen (Denscombe, 2000).

5 PRESENTATION OCH TOLKNING AV EMPIRISKT MATERIAL

Jag har valt att redovisa mitt empiriska material på ett sådant sätt att materialet växer fram och levandegörs, varför jag presenterar vad som framkommit i löpande text med urval av citat, vilka utgör underlag för min tolkning. Citaten har jag granskat utifrån eventuella grammatiska fel, utan att låta denna granskning påverka transkriberingen som sådan. I de fall där samma utsagor framkommit från flera intervjuade (anges inom parentes, där varje intervjuad anges med bokstav A t o m K, se även bil. 15), har jag formulerat i "we-form", istället för "I-form". Med valet av bokstäver för respektive citat har ej syftet varit att i studien följa enskilda lärare. En tydlighet i vad som är resultat och tolkning ges genom att "min tolkning är...", vilket genomgående betyder vad jag själv anser. Avsnittet är indelat i tre huvudteman; omprogrammering, undervisningens innehåll samt attityder och intresse. Vart och ett av dessa huvudteman är sedan uppdelat i underteman. Dessa underteman har utkristalliserats i förhållande till definierade huvudteman och studiens syfte då tolkning av dokument och intervjuer skett.

5.1 Omprogrammering

5.1.1 Nationella direktiv

Under Sovjettiden utarbetades i praktiken samtliga styrdokument såsom kursplaner, litteraturlistor och timplaner av utbildningsministeriet i Vilnius med tydlig kontroll och styrning från Moskva. De direktiv som gavs avspeglades i centrala dokument. Det enskilda universitetet hade små möjligheter att utöva inflytande över såväl utformning, tidsallokering som formulering av kursinnehåll. Relativt ofta var samma personer involverade i utarbetande av nationella styrdokument som parallellt var verksamma vid universitetet.

Earlier, during Soviet-time we received curriculum from the Ministry but after the independence, we had to develop it ourselves (F, G, I).

Vad gäller nationell styrning av universitetet sedan självständigheten regleras förhållandet mellan stat och universitet utifrån principen att det är den litauiska staten som är ansvarig för den verksamhet som bedrivs på högskoleområdet. Det är parlament och regering som bestämmer vilka regler som ska gälla och hur resurserna ska fördelas. Staten skall och får inte ha inflytande över utbildningens innehåll (Laumanskaitė, 1994). Autonomi och akademisk frihet utgör formellt sett ledorden. Flera av intervjupersonerna angav att en typ av lärare verksamma vid universitetet har haft mycket stort inflytande över hur de nationella direktiven utformats. Denna typ av lärare har då befunnit sig på såväl lokal som nationell nivå och på så sätt haft inflytande över såväl det egna universitet som hur direktiven utformats nationellt. Inte sällan är detta en typ av lärare som har ett väl utvecklat internationellt nätverk (se 5.1.3).

Min tolkning är att den formella akademiska friheten som inträdde i samband med frigörelsen ger lärare som möter de nya förutsättningarna och som får ett mycket stort inflytande i utformningen av nationella direktiv, oavsett om läraren verkar

lokalt eller nationellt. Jag tolkar det därför som att det utkristalliserar sig två typer av lärare; de som följer nya riktlinjer fullt ut och de som aktivt är med och utformar nationella direktiv som väljer att ibland gå utanför (nationella) ramar.

5.1.2 Ekonomiutbildningens roll

Utbildning i de ekonomiska ämnesområdena intog en viktig roll i det sovjetiska ekonomiska och politiska systemet. Marxistisk ekonomisk teoribildning förväntades stödja ”*the dogma of communism as the inevitable outcome of the history of mankind*” (Delhaeus ur Genell, 1997, s. 108). Att som undervisande lärare i sovjetsystemet förhålla sig till att marxistisk teoribildning innebar ”god” teoribildning för att sedan efter frigörelsen förkasta densamma och bejaka marknadsekonomin principer, innebar ett paradigmskifte för den enskilde läraren.

In the former system Marx was good, now it is in the rubbish can. If today Marxist theory is included in our curriculum you would be seen as a “Soviet-man” (A, B, D, G, H).

Universiteten och högskolornas huvudsakliga uppgifter är att bedriva utbildning och forskarutbildning samt samverka med det omgivande samhället. Ekonomiutbildningen har då en viktig roll att fylla i mötet mellan akademi och praktik.

Because it is significant with socialization, to have the right understanding of the economic system, Business Administration and Economics are important as a contribution. A lecturer also makes this tribute to the formation of each student as a part of the socialization (C, D, J, K).

I intervjuerna framkom att för de lärare som i Sovjetsystemet var lärare var det viktigt att, i retoriken, förhålla sig till vad som i centrala direktiv var föreskrivet kring ekonomiundervisningens innehåll. Mycket fokus låg på femårsplaners genomförande och

kunskapande kring politisk ekonomi. Statistiska data, politiska tal, handel och samverkan inom övriga Öst- och Centraleuropa (inom ramen för Comecon, se bil. 5) utgör exempel på detta. Innehållet präglades i hög grad av förmedling av statistik. Viss kunskap om väst och det kapitalistiska systemet var föreskrivet. Någon formulering om betydelsen av kritiskt förhållningssätt i undervisningen fanns dock ej föreskrivet i de centrala direktiven. Som lärare handlade det många gånger om att i retoriken bejaka detta, samtidigt som läraren i praxis förhöll sig på ett annorlunda sätt.

We could not have our own opinion and it meant that we needed to say one thing and rethink when it was needed, which also affected the way of teaching. (A, E, F)

I spelet mellan olika nivåer i forna Sovjet fanns ett relativt litet, för att inte säga obefintligt, handlingsutrymme för den enskilde läraren. Mål-, regel- och verksamhetsnivå var starkt integrerade, vilket framkommit i styrdokumentet. Denna integration utmanades efter frigörelsen från Sovjet då den akademiska friheten medförde mycket formell frihet åt universiteten att tolka nationella direktiv. Detta innebar stora möjligheter för läraren att utöva inflytande över ekonomiundervisningen. Det fanns då a) lärare som fullt ut bejakade detta och ville komma så långt bort som möjligt från tidigare förhållningssätt samt b) lärare som kände sig stimulerade av nya ämnen generellt men hade svårt att förhålla sig till företagsekonomi som sådant. Vidare fanns de c) lärare som utåt sett bejakade, i sin närmkontext, de förändrade villkoren, men i praktiken inte var övertygade om det positiva i förändringen.

In 1989 we began with Business Administration. In the first year there was a transition period and we tried to connect Marxism, political economy with macro and micro economics. But it was difficult and we saw that the objectives of the sciences were different. In the former system we had the possibility of thinking, criticism, but we did not have the possibility to criticise the government and communist party. In the last year of Soviet time we could put a lot of criticism into

the economical system (C, D, E, F).

Min tolkning är att lärarnas olika uppfattningar om sin roll fick konsekvenser för mötet med nya direktiv, ramar och hur ekonomiämnet betraktades. Vidare anser jag därför att den närkontext som individen befann sig i visserligen var gemensam, men hur individen använde sitt frirum för att påverka ekonomiutbildningens innehåll varierade. Antingen bejakade läraren förändringarna och fortsatte verka utifrån nya förutsättningar, eller drog läraren sig tillbaka i passivitet och snarare ointresse. Hur läraren uppfattade sin roll och vilken attityd och intresse till ekonomiämnet som han eller hon hade kom därför att få stor betydelse.

5.1.3 Internationellt inflytande

Omvandling skedde inte över en natt i samband med självständigheten, utan med betoning på omvandlingsprocessen inleddes införandet av företagsekonomi stegvis dessförinnan. Merparten av kursutbudet ersattes av mer marknadsorienterade kurser, däribland företagsekonomi. I vissa fall ändrades dock bara namnen på kurserna, medan innehållet ibland förblev i stort sett detsamma i samband med självständigheten, ibland med helt nytt innehåll. I intervjuerna framkom att inflytandet från utländska universitet och länder varierade, men generellt sett var inflytandet som störst de första åren efter frigörelsen. Intresset var ömsesidigt, samtidigt som bevekelsegrunderna kunde variera. I vissa fall initierade enskilda lärare egna kontakter, i andra fall fick universiteten (lokal nivå) erbjuda om stöd och i ytterligare andra fall fanns bilaterala avtal (nationell nivå) med länder som USA, Norge, Tyskland, Danmark, Sverige och Storbritannien.

In 1990 we organized a team of young business people and they told their needs and each professor who came from the west brought their experience. Our international relations extended extremely with faculties in New York, Kiel, Lyon and London (E, H, I).

Två av respondenterna hade mötts av en "Besser-wisser"- attityd då synpunkter på ekonomiutbildningens utformning i Litauen gavs av kolleger från väst.

There is a totally wrong view in western countries about our conditions in the former system. We had enough subjects within the field of Economics. As a result of another property-legislation and lack of private sector of course there are differences. But in the field of Organisation and Management we cannot see so many differences. It makes us frustrated when thinking about the views and "Besser-wisser" attitude you showed us. (B, G)

Behovet av internationalisering för universiteten i kombination med Litauens litenhet som nation relaterar väl till det som Engwall & Zamagni (1998) betonar som en viktig faktor i hur företagsekonomi utvecklats som universitetsämne. Det blev då naturligt att ta emot stöd och råd från utifrån kommande personer (exempelvis gästlärare) och att vistas perioder vid västuniversitet. I ett fall ges exempel på hur en grupp företrädare för Storbritannien och Sverige 1990 genomförde förstudie i syfte att identifiera hur och på vilket sätt marknadsekonomi skulle kunna införas.

The very first step from abroad was when Swedish and English consultants gave us support by implementing a pre-study of our needs (G, H, J).

Stödet reglerades i olika slag av samarbetsavtal, där det tydligt framgick vilken form och omfattning som stödet skulle ta sig. Bilateral avtal slöts primärt mellan universitet och institutioner. Indirekt stöd kom också från privata donatorer (exempelvis stiftelsen Soros Foundation). Från exempelvis Sveriges sida fanns tidigt i självständighetsprocessen ambitioner att multilateralt stödja universitetens uppbyggnad. I styrdokumenterna framkom att dessa influenser kom att påverka utformningen av centrala direktiv för högskoleutbildningen, inte minst synen på den akademiska friheten.

For us it was a very difficult process to know in what way and how to deal with the transfer from planned to market economy. So many professors were trained in other countries and then we had agreements which we had to relate to (A, E, J, K).

Min tolkning är att det är uppenbart att influenser och inflytande från västuniversitet (främst amerikanska) kom att få stor betydelse för hur examina och kurser utformades samt hur kursplaner utarbetades. En del av detta inflytande var självvalt och en del oundvikligt såtillvida att universiteten saknade tidigare erfarenhet av företagsekonomisk utbildning. I den mån som lärare samverkat internationellt förstärks bilden av gästlärare som "budbärare", vilka hade med sig lösningar och föreställningar som framställdes som de "enda" rätta. Den verktygslåda av lösningar till ekonomisk och social tillväxt och välfärd, som förmedlades till studenten, blev sällan eller aldrig ifrågasatt. Det som förmedlades av läraren innebar i hög grad föreställningar om att det för Litauen endast fanns en väg att "gå" vad gällde omvandling och reformering från planekonomi till marknadsekonomi. Graden av internationellt inflytande kom på så sätt att bli identitetsskapande och styra lärarens egen uppfattning om sin roll.

5.1.4 Sammanfattning omprogrammering

Centrala dokument, kontaktytor med västuniversitet, intresse och attityder hos lärare kom att få stor betydelse för hur ekonomiutbildningen utformades. Denna omvandling, att gå ifrån ett samhällssystem som i detalj reglerade vad som fick sägas och inte, till ett system som betonade akademisk självständighet, var givetvis svårt för många i samhället, däribland lärare. Innebörden av begreppet akademisk frihet blev något tvetydig. En ofrihet i gamla systemet ersattes med en annan slags ofrihet, där läraren antingen gavs stora möjligheter att påverka och ha inflytande eller en sårbarhet, innebärande mottaglighet för all form av stöd från andra (utomlands).

5.2 Undervisningens innehåll

5.2.1 Kurslitteratur

I styrdokumenterna framkom att Lenin, Marx, Engels och politiska tal av Brezjnev utgjorde den kurslitteratur som under Sovjettiden ingick i läroplaner i ekonomi. Viss västerländsk litteratur förekom, och då översatt sådan. Amerikanen Paul Samuelson är den som då bör nämnas och som flitigt användes i kurser i nationalekonomi. Under 1980-talet skedde viss liberalisering och översättningar av Philip Kotler förekom.

Mentally, it is not very difficult because Marxist Economics is also Economics and some fundamental things remain the same but of course it was a problem and at the same time interesting as we had the motivation and we understood that it was a step forward. In every society the practice is different. Maybe the theories are the same but how they are adopted varies from country to country (C, E, G, H).

Läromedlens tillgänglighet, centrala roll och betydelse i att förmedla kunskaper i kombination med den upplevda bristen på läromedel anpassade för Litauens förhållanden utgör ett betydande problem. Ett sätt att komma förbi detta utgör samverkan med företag, som bidrar med olika slag av praktikfall. I intervjuerna framkom att flera respondenter dessutom framhåller att bristen på kunskaper i engelska utgör ett hinder för såväl lärare som studenter i läromedlens användning i undervisningen.

When speaking about text-books there are so many words which are interpreted, but students are reading more badly when professors are using these words. Therefore we try to use cases from different text-books and cooperate with enterprises in order to adapt to Lithuanian conditions (A, B, D, E, I).

I intervjuerna framkom att det i flera fall poängteras hur tillgång till enstaka exemplar av läromedel varit styrande för kursplaneinnehållet.

We are going to western libraries reading and then we have

elaborated syllabus. We use these text-books for elaborating our teaching programs and then we are seeking to find literature. The George Soros foundation has covered some costs and this is very useful for us. The references in this translated book are mainly taken from American books. We use what we can find and make a program of our subject by using a lot of text-books and give students text-books to read (E, F, J, K).

Några respondenter lyfter fram betydelsen av att det i kursinnehållet blir alltför ensidig dominans av amerikanska utgångspunkter och eftersöker mer av skandinaviska influenser.

The dominance of pure liberal market economy in the curriculum and courses is very significant. There is no social dimension to speak about. In the long term run we can think more of a socially oriented welfare-state like Sweden for example (B, G, H).

En effekt av att lärare upplever bristen på anpassade läromedel till den litauiska kontexten, utgör behovet av att egenutveckla sådana. Oftast sker detta på basis av redan befintligt material, och då främst amerikansk litteratur.

Earlier, during Soviet-time, we received curriculum from the Ministry but after the independence we have to develop it ourselves. Of course on the basis from American and foreign text-books which we receive (C, J, K).

I intervjuerna framkom att enskilda lärares kontakter med lärosäten kan få direkta konsekvenser för deras val av litteratur. I dessa fall ges utrymme för icke-amerikansk litteratur och då bl a skandinavisk.

We are using Grönroos in the subject of service management and marketing. Through personal links we got to know him in Helsinki (E, F).

När det gäller litteratur som förklarar marknadsekonomins grunder har det i styrdokumentet framkommit att det är litteratur författad av amerikaner som dominerar.

When explaining market economy, text-books coming from the US are translated, but when discussing Lithuania the Lithuanian situation only is not included, because theory in general is very similar. First of all we must know all the material in the text-book and then choose looking at our economic situation and then choose what themes are the most important for Lithuania (E, H, J).

I styrdokumentet framkom att övervägande delen av den litteratur i form av textböcker som användes från 1990 och framåt reflekterade en syn på kapitalism och marknadsekonomi som karaktäriserades av:

- Antingen råder planekonomi eller marknadsekonomi.
- Övergången från en centralt planerad ekonomi till en fri marknad kommer att ske relativt lätt, och utan några högre kostnader. Detta förutsatt att priser släpps fria, marknaden liberaliseras, och det privata näringslivet tillåts växa.
- Ekonomiskt medvetande, vinstmaximering och rationellt handlande är utmärkande drag hos människan.
- Fokus i förändring ligger på snabba förändringar och skiften. Ej på att samhällelig förändring sätts in i en social och historisk kontext.

I styrdokumentet framkom att i stort sett samtliga läromedel som används och/eller har använts i den företagsekonomiska undervisningen har haft dessa utgångspunkter.

5.2.2 Kursplaner

Företagsekonomisk utbildning fokuserar den s k mikroekonomin (i nationalekonomi studeras makroekonomin) i samhället, d v s ämnet behandlar företag och organisationer. I intervjuerna framkom att innehållet i undervisningen består av såväl teori som tillämpning. Hur stort inslaget av praktisk tillämpning är utgörs i hög grad av lärarens kontaktytor och nätverk med omgivande samhälle. Studenten ges små möjligheter att sätta in företagsekonomi i en större, litauisk nutida och historisk kontext samt jämförelser med andra länder. Pedagogiskt utvecklingsarbete sker snarare på individnivå än på institutionsnivå. Det är enskilda lärare som är bärare av pedagogiska idéer, och det tycks som att ju mer kontaktytor läraren har utanför den egna institutionen, desto mer öppen är läraren för att diskutera pedagogiskt utvecklingsarbete. Den akademiska friheten inom ramen för det litauiska samhället har inneburit ett beroende såväl som ett oberoende gentemot olika aktörer. Det har blivit allt viktigare för studenter att i den företagsekonomiska utbildningen se sambandet mellan de kunskaper som de tillägnar sig och tillämpningen av kunskaperna i yrkeslivet och det framtida yrket.

I intervjuerna framkom att det gavs flera olika uttryck för hur influenser och behov av referenser kom att spela en roll för utformning av kursplaner. Centrala dokument, kontaktytor med västuniversitet och kollegial samverkan kom att få betydelse. Undervisningsmetoderna består primärt av föreläsningar, diskussioner och praktikfall. Det råder dock brist på praktikfall utifrån litauiska förhållanden, och flertalet praktikfall som används i undervisningen utgår ifrån, främst, amerikanska förhållanden. Flera av lärarna är verksamma som konsulter alternativt projektledare vid sidan om sin tjänst vid universitet. På så sätt genereras nya praktikfall. Tre av lärarna ger uttryck för detta på följande sätt:

As a lecturer, you need some sort of practical experience and I am myself working in a Swedish firm as a consultant using theories from the university in companies. My idea was that giving lectures in marketing demands practical experience. This

is why I try to combine both the role as a project-leader, supervisor and a traditional lecturer. I try to give the student as much training from working-life as possible (A, F, I).

Det tycks som att antingen upplever de intervjuade det som svårt att utforma kursplan i nya ämnen mot bakgrund av den styrning som upplevts tidigare eller också upplevs det som positivt att direkt ha inflytande över kursplanen. I styrdokumentet framkom att ett sådant exempel utgörs av ämnet marknadsföring. Marknadsföring är ett ämne inom företagsekonomi, som utgår ifrån marknadsekonomins grundläggande idé om att det är utbud och efterfrågan som styr produktionen av varor och tjänster. Ämnet uppfattades som nytt eftersom det inte existerade i den planekonomi, som fanns i Litauen som del av Sovjetunionen.

I was born long ago, this is my main problem. It is not very easy to handle all these new subjects (C)

Flera av lärarna gav uttryck för den tillfredsställelse det innebar att kunna utveckla kursplaner och undervisningens innehåll gentemot nya företagsekonomiska ämnen, samtidigt som betydelsen av tidigare erfarenheter betonas.

All those theories in Organisation and Management which were dominating in the former system have been very supportive as a scientific basis to develop Business Administration. Of course the question about property ownership and internationalisation has been challenging when developing Business Administration (C, D, F, G, H).

I intervjuerna framstår det, som tidigare nämnts, att det fanns tre typer av lärare; a) de som i kursplanearbete bejakade det nya på basis av det gamla gentemot sin institution och b) de som hade en negativ inställning och tveksamhet inför det nya samt c) de som förmedlar en uppenbart individuell uppfattning och hämtar sin kraft till förändring och utveckling i sitt nätverk av kontakter utanför institutionen.

Min tolkning är att läraren i hög grad blev en bärare av värderingar, som inte sällan behövde vara förankrade hos läraren själv. Utrymmet för skapande och inflytande över undervisningens innehåll begränsades av givna, normativa, föreställningar. Läraren blev en "ideologiproducent" med formellt sett hög grad av självständighet, dock utan så mycket val. I tidigare Sovjetsystemet var läraren också en central "ideologiproducent" med den distinktionen att läraren själv hade låg eller ingen frihetsgrad. I styrdokumentet framkom att ämnen som efter självständigheten kom att bli centrala i undervisningen då i hög grad blev en avspiegling av de ämnen som ingår i västerländsk (amerikansk) företagsekonomisk utbildning. Det fanns då en benägenhet att andra än inom institutionen verksamma definierade ämnesområdet. Ämnet definierades då som en spegelbild av vad som var "gängse" i västvärlden istället för utgå ifrån specifika, litauiska behov. Evaluering och bedömning genomfördes av den enskilde läraren på basis av kursplaner. Samtliga intervjuade gav en bild av att utvärderingar av lärare och kurser utgjorde en viktig del i det pedagogiska arbetet. Någon systematisk hantering och uppföljning av kursutvärderingar gav dock inte lärare uttryck för. Det tycks mer som att utvärderingar gjordes därför att institutionen krävde detta. Lärarkollegiets grad av samverkan kring kursplanearbetet styrdes i hög grad av enskilda lärares attityder, engagemang och intresse, med mer inslag av policier än av formella regler.

5.2.3 Sammanfattning undervisningens innehåll

I stort sett samtliga läromedel som används och/eller har använts i den företagsekonomiska undervisningen har bidragit till att förmedla förenklade föreställningar. Studenten stimulerades sällan av läraren att utmana dessa uppfattningar. Detta beroende på lärarens egna begränsade referensramar, dels beroende på att det inte fanns incitament från institution, samhälle, rådgivare (från väst) att lyfta fram detta i undervisningen. I detta avseende kan man säga att kurslitteraturen kom att bli en avspiegling av att gå från en rigiditet (forna Sovjetunionen med stark centralstyrning) till

en annan (hög grad av frihet, men en i hög grad ”villkorad sådan”). Kurslitteraturen gav lite utrymme åt en kunskapsförmedling i att lyfta fram en mångfald av marknadsekonomier liknande exempelvis den skandinaviska, japanska eller tyska, vilket till stor del kan förklaras av begränsad språktillgänglighet. Intresset från lärare och studenter att få kunskap om dessa ekonomier kunde därför i mycket liten utsträckning tillmötesgå. Kurslitteraturens betydelse för kursplanens utformning skall inte underskattas. Den kurslitteratur som funnits tillgänglig har utgjort underlag för vad slags kurs som kom att utformas. Kursmål har primärt inte varit styrande för undervisningens innehåll, utan snarare tillgången på litteratur och i vilken utsträckning som kunskap och influenser kommit från andra länder. Innehållet i undervisningen består av såväl teori som tillämpning, främst genom cases. Hur stort inflytandet av praktisk tillämpning har varit i undervisningen har i hög grad styrts av lärarens kontaktytor och nätverk med omgivande samhälle. Studenten gavs små möjligheter att sätta in företagsekonomi i en större, litauisk nutida och historisk kontext samt jämförelser med andra länder. Pedagogiskt utvecklingsarbete skedde snarare på individnivå än institutionsnivå. Det är enskilda lärare som är bärare av pedagogiska idéer, och det tycks som att ju mer kontaktytor läraren hade utanför den egna institutionen, desto mer öppen var läraren för att diskutera pedagogiskt utvecklingsarbete.

5.3 Attityder och intresse

5.3.1 Synen på studenten

I intervjuerna framkom att med avseende på vad universitetslärare vid de olika universiteten haft för syn på företagsekonomisk utbildning och ekonomiska ämnesområden och den egna undervisningen, framkom uppfattningar om den omprogrammering som skett med avseende på hur läraren ser på studenten och dennes inflytande. I tidigare Sovjetsystemet reglerades mycket tydligt synen på studenten och akademisk frihet.

Sometimes when teaching Political Economy we knew that it was not the truth. We did not believe, we felt it (B, D, E, K).

I styrdokumenten framkom att lärarens roll också var strikt reglerad. En konsekvens av detta blev att studenten tvingades träna problemlösning men ej nämnvärt kritiskt förhållningssätt. Om studenten åstadkom rätt problemlösning, utan att reflektera och kritiskt granska resultatet i överensstämmelse med vad läraren ansåg, så var lösningen bra. Övergången till att stimulera kritiskt förhållningssätt och diskussioner medförde förändrade krav på pedagogiskt arbetssätt.

In the former system we had the possibility of thinking, criticism, but we did not have the possibility to criticise the government and communist party. In the last year of Soviet time we could make a lot of criticism of the economical system. The biggest problem is that higher level schools do not encourage students to become independent. In Soviet system students told about the problem and the way of solving it. If the answer was the same as the teacher's, the teacher said it was excellent. There were no different opinions. Now it is different and we think that every student must come and motivate their opinion. Only when people and students started to discuss our independence, professors started to think that we have to show respect for the student and his opinion (A, D, E, G, H).

Efter studentexamen blev studenten i forna sovjetssystemet "placerad" på en arbetsplats motsvarande någon form av statligt företag, vilket rimligen påverkade motivationen hos studenten.

We can now teach various subjects, not one subject which makes it more difficult to deal with. In the former system we taught one or maybe two subjects (A, B, D).

Några respondenter betonar att bedömning och evaluering var lättare att hantera i Sovjetssystemet. En omprogrammering i förhållningssättet gentemot studenten har skett.

In former time, the evaluation was more easy. We only had to evaluate how to remember the material which was given. Now we are asking more about the ability of seeking, analyzing information and ability of presenting this information. We also have to evaluate many aspects of our students (B, G, J).

Att stimulera kritiskt, självständigt tänkande hos studenten var knappast något som utmärkte det gamla systemet. I intervjuerna framkom att mötet med studenten som krävde diskussion och reflektion också medförde en slags utmaning för läraren. Vissa lärare kunde möta dessa nya krav, andra kände viss rädsla och osäkerhet.

It is important that the students see the reality. It is essential that all students think that they have to become competitive when they are facing the future. In Soviet time, students were not so motivated because, how to say, if you were graduated from higher school you were forced to work for three years in some state enterprise. Now knowledge and responsibility is important which means that it is more difficult to teach (A, B, C, E).

Utvärdering och studentens möjligheter att ge uttryck för hur undervisningen uppfattades och lärarens insatser lyfts fram som viktigt att förhålla sig till. Utvärdering i sig är inget som följde med självständigheten, däremot vad som utvärderades och hur. I begreppet utvärdering låg också lärarens bedömning av studentens färdigheter, och den bedömning som gjordes i det gamla systemet hade tydligt fokus på förmåga att återge kunskap.

Min tolkning är att studentens möjligheter att utöva inflytande över utbildningens innehåll ökat sedan frigörelsen. Utöver detta ökade inflytande så innebar frigörelsen även att studenten hade större möjligheter att välja universitet. Detta gjorde att det fanns en konkurrens om studenter. Detta var inte fallet före frigörelsen. Konsekvensen för läraren blir att utvärdering, uppföljning och återkoppling till studenten blir viktigt, vilket för läraren uppfattas som såväl positivt som negativt.

5.3.2 Lärarprofessionen

I intervjuerna framkom att vissa av lärarna såg odelat positivt på de nya möjligheter som gavs i att undervisa i ett nytt ämne som företagsekonomi. Dessa lärare hämtade inspiration från näringsliv, de arbetade med olika uppdrag och hade i något fall även anställning i företag parallellt med sin lärartjänst. Den motivation dessa lärare kände kom därför sannolikt inte primärt från universitetet, utan istället från omgivande samhälle. De går gärna utanför ramarna och prövar nya grepp i undervisningen. De ser inte sällan den litauiska kontexten som unik. Dessa lärare har utkomster utanför universitetet, men vill sällan lämna sin tjänst då den innebär andra, icke-ekonomiska fördelar i form av social trygghet, frihet och tillfredsställelse i undervisning.

There are basically two reasons why to stay at the University; the satisfaction in teaching and that the University acts like a form of life anchor. Even if their additional business goes bankrupt it will provide them with a social security which states that for every year spent at the University you get two percent addition to your retirement pension (B, F, G, H).

En öppenhet gentemot omgivande samhälle med betoning på samverkan med näringsliv samt andra aktörer blev ett naturligt inslag i undervisningen för vissa lärare. Att undervisa i flera olika ämnesområden inom företagsekonomi upplevdes som utvecklande, samtidigt som det ställde nya krav. En del av dessa krav i lärarrollen innebar då bl a att bidra till studentens socialisation in i samhället och förmåga att sätta in företagsekonomi i en social kontext.

It is one thing to read about it and we try to send the students to a real company and let them do a real calculation and then present it together with methods. The ambition is to give a student good knowledge and as much as possible touch with real life. It is not called teaching, it is called training. If you have the initiative and you are a good specialist, you have possibilities to improve your social conditions and start to live better or you can open your private business. The students should become successful in business and in life not only in sense of money.

This is why it is essential to focus on social market economy (D, E, I, K).

Min tolkning är att lärare uppfattade och definierade sin roll på skilda sätt. Vissa lärare kan sägas haft en instrumentell syn, men utifrån två olika utgångspunkter. Dels fanns de som gjorde det nödvändigaste och hämtade sin motivation genom uppdrag utanför universitetet, dels fanns och de som varken hade möjlighet eller intresse av att få uppdrag utanför universitetet. Attityden till det egna yrket påverkades i högre grad än utifrån vilket intresse vederbörande hade till ämnet och vilken grad av kontaktytor och samverkan som fanns med det omgivande samhället. Lärarprofessionalism i det sammanhang som rådde när läroplanen var att likna vid manualer, i tidigare sovjetsystemet, innebar att inom klassrummets väggar besitta nödvändig kunskap för att stimulera och motivera studenterna att göra det som redan var bestämt skulle göras. Här föreställer jag mig att förmågan att entusiasmera i denna kontext var en viktig del i lärarprofessionalismen.

5.3.3 Sammanfattning attityder och intresse

Studenten kunde ställa högre krav på undervisningen och dess innehåll, vilket i sin tur ställde krav på lärarens förmåga att vara lyhörd. Krav på utvärdering blev ett naturligt inslag i undervisningen och studentens rättigheter och skyldigheter uppmärksammades. Vissa lärare bejakade detta och upplevde det som positivt, andra såg det som betungande och kände en svårighet i den omställning det innebar. Som lärare hämtade man kraft och inspiration från det omgivande samhället. Exonivån blev för vissa den nivå som främst interagerade med mikronivån, dvs individens samspel med denna nivå blev tydlig. Detta tog sig uttryck främst genom att uppdrag togs i näringslivet och vistelser vid andra lärosäten. Den attityd och intresse som läraren lade i sin egen profession relaterade nära till i vilken grad som riktlinjer följdes. Antingen följdes dessa exakt eller gick läraren utanför ramarna. Det fanns därför de som 1) tog till sig direkt av nya budskap och direktiv, och agerade utifrån förändrade förutsättningar och 2) andra som helt enkelt inte ville utnyttja de möjligheter som gavs.

För ytterligare andra så innebar det 3) en fråga om överlevnad. Hur läraren uppfattade sin roll och vilken attityd och intresse till ekonomiämnet som han eller hon hade kom därför att få stor betydelse.

6 SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION

I detta avslutande kapitel analyserar jag och diskuterar det som framkommit ur det empiriska materialet. Studiens syfte är att ge en bild av hur företagsekonomi som universitetsämne formades i Litauen under perioden 1988-1997. De frågor som formulerades i kapitel 3 var:

- Hur har företagsekonomi konstruerats och rekonstruerats i Litauen?
- Vilka teorier och teoretiker har varit vägledande i den företagsekonomiska utbildningen i Litauen?

Datamaterialet för denna studie utgörs av intervjuer med akademiska lärare i företagsekonomi samt styrdokument som bearbetats. En del av underlaget för min tolkning av det empiriska materialet utgörs av citat som meningskonstruerats. Ett av studiens grundläggande antaganden är att verkligheten är socialt konstruerad. Fokus i analysen ligger i individens uppfattningar utifrån ett tema, och innebörden i utsagorna har delvis visat sig vara samstämmiga, främst när det gäller lärares allmänna uppfattningar. Resultatet av dessa intervjuer och samtal har presenterats och jämförts med relevant litteratur och forskning. Sammantaget i föreliggande arbete visar intervju- och

dokumentanalysen att konstituering av företagsekonomi i Litauen styrs av politiska/ideologiska, ekonomiska, institutionella och individuella faktorer. Bakom dessa villkor finns beslut fattade på olika nivåer, såväl nationell (makro-nivå), lokal/institutionell (exonivå) som kollegial (meso-nivå) nivå samt på individ- (mikro-nivå). I det empiriska materialet har jag sett hur olika mikrosystem drar åt olika håll, d v s ett säger att det primära är vad som är bäst för den egna institutionen/fakulteten, ett annat vad som uppfattas vara bäst för det litauiska samhället, ett tredje att det är nätverk av internationella relationer som skall vara styrande. Internationella influenser har haft stor betydelse, och dessa influenser kan sägas representera en ytterligare nivå – en exmakronivå. En ytterligare faktor utgörs av mötet mellan en tidigare doktrinär, rigid föreställning och en ny sådan, som inte var doktrinär utan istället innebar en frihetsgrad, ett frirum som tidigare inte fanns, åtminstone inte i retoriken. En tredje faktor utgörs av de konsekvenser som influenser och frirum fick på det konkreta ämnesinnehållet och undervisningen. Nedan redogörs för diskussion och analys utifrån dessa tre faktorer.

6.1 Influenser

Intervjuanalysen i föreliggande arbete har visat att lärarens, individens influenser utifrån sina referensramar och uppfattningar i hög grad styr dennes tänkande, sätt att uttrycka sig och handlande. I kombination med mikronivån har exmakronivån varit viktig. Intresset och kravet från de litauiska universiteten att få kunskap och influenser från västuniversitet har varit påtagligt, och nödvändigt, vilket stämmer väl överens med det Engwall och Zamagani belyser då de hävdar att i mindre nationer med större behov av internationalisering, som i Litauen, har intresset och kraven på anpassning till andra handelshögskolor varit större. Likaså har moraliskt och finansiellt stöd betydelse i att etablera nya institutioner och förändra gamla sådana. Dessa influenser har påverkat samtliga nivåer, på makronivå genom länders samverkan inom högre utbildning, på exonivå genom regional samverkan mellan universitet och omgivande samhälle, där företag och

organisationer, ofta från väst influerat. På mesonivå genom formaliserat, institutionellt samarbete mellan universitet och på mikronivå genom lärares kontaktytor och nätverk. Samtliga nivåer samspelar genom att lärare finns med som medaktörer, varvid de både driver sina egna intressen och gör sig till tolkningsföreträdare gentemot kolleger. Värderingar och synsätt på exmakronivå påverkar i hög grad övriga nivåer och får direkt konsekvenser för individens agerande. Detta inte minst då samma individer rör sig på flera nivåer. Sammantaget visar intervju- och dokumentanalysen att de föreställningar och normer som finns på den internationella, exmakronivån följaktligen förstärker övriga nivåer.

6.2 Det akademiska frirummet

Intervjuanalysen i föreliggande arbete har visat att i och med frigörelsen blev styrningen på makronivå betydligt mindre och en akademisk frihet tog vid, vilket gav ett handlingsutrymme, ett frirum (Berg, 2003) som fick olika innebörder för lärare. En frihet fanns nu att utforma kursplaner, definiera kurslitteratur och forma undervisningens innehåll. Detta frirum som uppstod användes dock på ett sådant sätt att vissa lärare stimulerades att utveckla nätverk med omgivande samhälle, såväl nationellt, på makronivå, som internationellt. Den akademiska frihet som uppstod inbjöd till styrning och påverkan utifrån andra håll än det litauiska. Intervjuanalysen visade dock att långt ifrån alla lärare upplevde att detta nya frirumsutrymme var möjligt att nyttja som något positivt. Internationella aktörer, västuniversitet och stater gavs möjligheter och utövade sådant inflytande att den akademiska friheten blev beskuren, vilket också innebar problem för många lärare. Inflytandet tog sig uttryck på såväl exmakro-, makro-, exo-, meso- som mikronivå. Ingenting var statiskt. I flera fall befann sig samma lärare på samtliga nivåer och utövade inflytande över lokala såväl som nationella styrdokuments innehåll och utformning. Jag anser att det tolkningsföreträde som Berg (2003) talar om utövades av såväl enskilda, litauiska lärare, som lärare och universitet från väst, främst amerikanska. Detta stämmer väl överens med Angresanos (1994) uppfattning om att det inte bara ligger välvilja bakom

västländers stöd i form av utbildningsinsatser. Jag anser att det finns tydliga ideologiska intressen som involverar och involveras i hur företagsekonomiämnet utvecklats och förändrats, vilket dokumentanalysen i föreliggande arbete visar. Den omprogrammering som många lärare kände i att undervisa studenter i företagsekonomi från att tidigare varit styrd till att tala om politisk ekonomi innebar en betydande omställning. Inte för alla, men för vissa. Såväl miljön som individen förändras med tiden, och Bronfenbrenner menar att också sådana förändringar är viktiga för förståelsen av hur de olika systemen påverkar individen och utvecklingen. Spelet mellan mikro-, meso-, exo- och makronivå och exmakronivån ser olika ut beroende på vilken individ som fokuseras. För vissa individer har sannolikt exonivån stor betydelse då den handlar om samverkan med omgivande samhälle; individens näringslivskontakter och engagemang. För dessa individer tillkommer även internationella kontakter och influenser som har stor betydelse. Den lokala närkontexten, kollegial samverkan har mindre betydelse. Andra individer har få eller inga kontaktytor med omgivande samhälle och rör sig istället främst på mikronivån, samtidigt som det internationella inflytande är påtagligt. Eftersom den internationella nivån, vilken Drakenberg benämner exmakronivån, inte förekommer i Bronfenbrenners modell, ser jag att Bergs nivåmodell behövs för att förklara den ideologiska styrning, medveten eller omedveten som individen, läraren möter i sin närkontext. Jag håller här bara delvis med Kundrotas (1996) som hävdar att det är mikronivån som haft störst inflytande. Mikronivån är viktig, som jag ser det, men det är i samspelet med övriga nivåer, främst exmakronivån som inflytandet blir som störst. Läraren blir som jag ser det snarare ett verktyg, socialiserad in i institutionella strukturer, där olika nivåer samspelar och lärarens förhållningssätt till sin omvärld intar en viktig roll. Lärarens 1) egenintresse och 2) förmåga till social och ekonomisk resursallokering kom därmed, som jag ser det, att få stor betydelse för hur läraridentiteten formades (Goodson och Walker, 1991). Intervjuanalysen i föreliggande arbete har visat att det finns lärare som klarar att röra sig på olika nivåer, och ser fördelar med detta vad gäller intresse och förmåga att utöva inflytande. Dessa lärare uppfattar sällan problem med att tolka och

hantera sitt akademiska frirum (Berg, 2003). De har också förmåga att bedöma styrdokument och kurslitteratur utifrån kursmål och studentens behov. Dessa lärare gör relativt stor åtskillnad mellan retorik och praxis. Bland andra lärare innebär mötet mellan retorik och praxis betydande svårigheter. Dessa lärares referensramar från sovjettiden gör att de uppfattar och ser sin verklighet på annorlunda sätt, även om de befinner sig i en relativt lik närmiljö. Den akademiska friheten, frirummet (a a) i att främst selektera i kurslitteratur och känna engagemang i företagsekonomiämnet är starkt begränsat. De utvecklar få egna nätverk och saknar många gånger referensramar som gör att de ser påverkansmöjligheter. Dessa individer gör relativt lite åtskillnad mellan retorik och praxis. Det som sägs och framgår i styrdokument och den litteratur som finns tillgänglig ifrågasätts i liten utsträckning. Den retorik som fanns under sovjettiden är därmed ersatt av en ny retorik och primärt handlar det om att förhålla sig till den bland dessa lärare.

Jag anser att på regelnivå hade lärarna en betydligt mer kollegial samverkan under sovjettiden, eftersom målnivån var så kontrollerande, vilket framtvingade en nära kollegial samverkan på regelnivå. Om vi då knyter an till Bronfenbrenner anser jag att detta utgör en förklaring till att flera intervjuade pekar på de svårigheter som ligger i den omprogrammering som skedde. Sammantaget visar intervju- och dokumentanalysen att när mål-, regel och verksamhetsnivå var så starkt integrerade med makro-, exo-, eso- och mikronivån som de var under sovjettiden och därmed handlingsutrymmet för individen obefintligt, så innebar en förändring i det akademiska frirummet att de individer som hade förmåga att hantera extern verksamhetsnivå och exmakronivån fick större makt och inflytande över såväl mål- som regelnivån. De hade bättre förutsättningar att se och påverka. Förmågan att se samspelet mellan de olika nivåerna blev en förutsättning för att lyckas i det akademiska frirummet.

6.3 Ämnesinnehåll

Dokumentanalysen i föreliggande arbete har visat att den internationella nivån, exmakronivån, som saknas i

Bronfenbrenners modell haft stort inflytande på kursplanernas utformning. Detta inflytande har dock en annan karaktär sedan självständigheten jämfört med Sovjetsystemet då makronivån var liktydig med centrala regel- och styrdokument som var styrande för den lokala (exo-)nivån. Dessa centrala dokument utarbetades i Moskva och/eller Vilnius. Här anser jag att den målnivå Berg talar om var mycket kontrollerande, i sin helhet och i sina delar. Något handlingsutrymme fanns ej i retoriken, men på intern verksamhetsnivå fanns ett frirum. Som en reflektion här kan relateras till Bolognaprocessen (jfr bil 2), där ambitionen är att få en transparens och enhetlighet mellan olika länders utbildningssystem. I Sovjetsystemet fanns en mycket hög grad av transparens mellan de olika utbildningssystemen i öststaterna och regelstyrningen var extrem. I styrdokumentet framkom att det som varit styrande för ämnesinnehållet snarare har varit kurslitteratur än kursplaner, vilka samtliga är utarbetade på mikro- och mesonivån. Läraren var i tidigare Sovjetsystemet i stort sett hänvisad till att ägna sig åt ett visst ämnesinnehåll med bestämd kurslitteratur. Kurslitteraturen bestämdes på makronivå och något handlingsutrymme för läraren, lärarkollegiet eller universitetet fanns ej.

Läromedel utgör en viktig drivkraft i formandet av företagsekonomisk utbildning, inte minst då lärare formar och formas av ämnet och den idéspridning som litteraturen medför. Litteraturen blir bärare av föreställningar om verkligheten (Furusten, 1993). Litteraturen kan representera såväl exmakronivån (västerländsk, främst amerikansk), makronivån (nationell, litauisk)- som mikronivån (lokalt producerad, inom kollegiet) och någon kongruens mellan dessa nivåer förekommer sällan. Intervjuanalysen i föreliggande arbete visar att flertalet respondenter framhäver det behov som finns av att komplettera internationell litteratur med läromedel anpassade efter Litauens behov och förhållanden. Detta kan motverkas av ekonomiska skäl i de fall som stöd ges från väst i form av läromedelsförsörjning. Det kan givetvis också stimuleras av att individer på egen hand väljer att utforma läromedel, vilket kan påverka kollegial samverkan positivt. Det är dock inte bara en fråga om tillgängligheten i sig,

utan vilka drivkrafter som påverkar tillgången. Lärarens kontaktytor har sannolikt större betydelse än förekomsten av en viss litteratur inom ett visst ämne. Jag anser att detta visar, som Goodson (1995, 1998) säger, att ämnesinnehållet blir ett resultat av lärarens egenintresse och resursallokering samtidigt som läraren blir ett verktyg i denna socialiseringsprocess. Sammantaget visar intervju- och dokumentanalysen i föreliggande arbete ett växelspel mellan mikro- och främst exmakronvån.

6.4 Sammanfattande analys

Studien leder fram till följande slutsatser om vad som har format företagsekonomisk utbildning:

- Företagsekonomi som universitetsämne har influenser från olika nivåer av samhället vilket medför att olika aktörer har mer eller mindre nära relationer till ämnet. Akademiska lärare har en roll och utgör en viktig del i dessa relationer.
- Avståndet mellan ekonomiundervisningens formella retorik och praxis var låg under sovjettiden. Styrningen och kontrollen av undervisningens innehåll var stark och den akademiska friheten låg. I självständighetens Litauen kvarstod detta avstånd vad gäller styrdokument, men sättet att förhålla sig till retorik och praxis varierade i hög grad mellan individer, vilket fick konsekvenser för företagsekonomiutbildningens innehåll.
- I mötet mellan den akademiska läraren och omgivande samhälle har internationella influenser på exmakronvån, främst från USA haft stor betydelse för företagsekonomiämnets utveckling.
- Samma personer har många gånger suttit på flera positioner och på olika beslutsfattande nivåer. Det är förmågan att ta del av spelet mellan olika nivåer som gör

att dessa personer har förmåga att aktivt bidra i ämnets utveckling.

- Kurslitteratur och dess tillgänglighet är överordnad kursplaners betydelse i utformning av företagsekonomisk utbildning. Inflytandet av amerikansk teoribildning och kurslitteratur författad av amerikaner är dominerande.
- Självständigheten i Litauen medgav en akademisk frihet, ett handlingsutrymme som i forna Sovjetunionen ej fanns. En paradox ligger i att ofrihet i gamla systemet ersattes med en annan slags ofrihet, där läraren antingen gavs stora möjligheter att påverka och ha inflytande eller en sårbarhet, innebärande mottaglighet för all form av stöd från andra (utomlands).
- Attityden och inställningen till den egna professionen bestämde huruvida individen bidrog till att utveckla företagsekonomiämnet eller utvecklades genom detsamma.
- Vissa lärare känner sig omprogrammerade, andra anser inte att så mycket är nytt i den övergång det innebar att undervisa i företagsekonomi.

6.5 Studiens analys

I studien har jag valt att genomföra intervjuer och kompletterat med dokumentanalys. Genomförda intervjuer har lett till meningsskapande i det växelspel som skett mellan mig och den intervjuade. Intervjuerna i sig utgör en validering av min tolkning. Det som lyfts fram av enskilda intervjuade kan vara tillfälligheter och det finns sannolikt dokument av relevans för studien som inte rymts i detta arbete. Detta innebär givetvis begränsningar för studiens resultat, vilka forskaren dock alltid bör vara medveten om. Jag som forskare har inte tillräckliga kunskaper i det litauiska språket, vilket innebär begränsningar för mig vad gäller möjligheten att ta del av allt referensmaterial. Detta är något jag är

medveten om. Min egen yrkesbakgrund och erfarenheter av Litauen har varit ett sätt från min sida att möta dessa brister. Att jag med min bakgrund som utomstående betraktare reflekterar över individers närkontext gör att jag kan tillföra något som annars kanske inte kommit till stånd om någon annan genomfört samma slags studie. Med detta vill jag framhäva att oavsett metod finns begränsningar och det viktiga är att vara medveten om dessa och försöka hantera dem på bästa möjliga sätt för studiens syfte. Den normativitet som medvetet eller omedvetet döljer sig i en vetenskaplig text är viktig att som forskare vara medveten om. Normativiteten har i denna studie fått konsekvenser för urval. Ett urval som med andra normativa forskarögon sannolikt skulle sett annorlunda ut.

6.6 Vidare studier

Då jag i studien betraktat företagsekonomi som studieobjekt utifrån en litauisk kontext ser jag det som intressant att gå vidare med frågor kring organisation och handlingsutrymme och den parallellitet som kan finnas i hur andra ämnen konstituerats i Sverige och dess välfärdskontext. En annan infallsvinkel är den pågående Bolognaprocessen och vad ökad transparens mellan högre utbildningar i Europa med avseende på lärarprofessionalism innebär. En tredje infallsvinkel skulle kunna vara att fokusera studentinflytande och högre utbildning...

Referenser

- Aidukaite, J. (2004). The emergence of the Post-Socialist Welfare state – The case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania. Södertörns Högskola.
- Andersson, B-E. (1986). Utvecklingsekologi. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, O. (2003). Chicagoskolan. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Angresano, J. (1994). The pedagogy of the transformation: Economics Education in central and eastern Europe. Bucharest: Higher Education in Europe, vol. 2 1995.
- Alvesson, M., & Sköldbberg, K. (1994) Tolkning och reflektion. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, G. (2003). Att förstå skolan. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, G., & Wallin, E. (1983). Skolan i ett utvecklingsperspektiv. Lund: Studentlitteratur.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1991). Social Construction of Reality. London: Penguin books.
- Brickman, W., & Zepper, J. (1992). Russian and Soviet Education 1731-1989. New York: Garland Publishing.
- Bronfenbrenner, U. (1975). Barnuppfostran i Sovjetsamhället. Moskva: Presstjänsten Novosti bokförlaget.

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Christensen, J. (1995). *Utbildning Litauen – i vårt intresse*. C-uppsats, Lärarutbildningen, Malmö Högskola.
- Czarniawska, B. (2005). *En teori om organisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Denscombe, M. (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Drakenberg, M. (1989). *Läroplanerna och skolans vardag*. Pedagogiska uppsatser nr 18. Lund: Pedagogiska institutionen.
- Drakenberg M. (2001). *Continuity and change in teacher's metaphors: A longitudinal study*. Malmö Högskola manuskript.
- Drakenberg, M. (2004). *Kontinuitet eller förändring?*
- Equal ordkraft rapport, Lärarutbildningen, Malmö Högskola.
- Eklund, K. (2005). *Vår Ekonomi*. Stockholm: Prisma.
- Ekström, M. (1998). *Teori* (Brante, Thomas Sociologiskt lexikon. Stockholm: Natur och kultur).
- Engwall, L. (red.) *Ur Företagsekonomins rötter* Lund: Studentlitteratur.

- Engwall, L., & Zamagni, Vera. (1998) Management Education in his theoretical perspective. Manchester: Manchester University Press.
- Engwall, L. m fl (1992). Mercury meets Minerva. Oxford: Pergamon Press.
- Evenshaug, O., & Hallen, Dag. (2001). Barn- och ungdomspsykologi. Lund: Studentlitteratur.
- Exporrådet (2006). Landrapport.
- Forslund, T., & Saarinen, M. (2000). E-handbok, Åbo: Åbo Akademi.
- Furusten, S. (1993). Kunskap eller ideologi? En studie av populär företagsledningslitteratur. Forskning om utbildning nr 2. Uppsala: Företagsekonomiska institutionen.
- Genell, K. (1997). Transforming management education: A Polish mixture. Lund: Lund University press.
- Giddens, A. (1976). New Rules of Sociological method. London: Hutchinson & Co.
- Giddens, A. (2003). Sociologi. Lund: Studentlitteratur.
- Goodson, I. (1995). The Making of a Curriculum Collected Essays Washington/London: The Falmer Press.
- Goodson, I. m fl (1998). Subject Knowledge: Readings for the Study of School Subjects. London and Washington, D.C: The Falmer Press.

- Goodson, I., & Walker, R. (1991). *Biography, identity and schooling: Episodes in Educational Research*. London: Falmer.
- Gustavsson, B. (red.) (2004). *Ur Kunskapande metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Hwang, P. & Nilsson, B. Red. (2003) *Vad är utvecklingspsykologi?* Ur *Utvecklingspsykologi* s 49-50. Stockholm: Natur och kultur.
- Izvestiya, 24 juni (1991).
- Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Kundrotas, V. (1996). *Organising Undergraduate Business Administration Studies at University*. Kaunas: Translation by Jolanta Stankeviciute.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Laumenskaitė, E. (red) (1994). *Avizeniėne, Rasa. (övers.) General Concept of Education in Lithuania*. Vilnius: Ministry of Culture and Education.
- Lennerlöf, L. (1989). *Arbetsmiljön ur psykologisk och sociologisk synvinkel. En introduktion i beteendevetenskaplig arbetsmiljöforskning*. Stockholm: Publica.
- Lundgren, U. (2002). *Utbildningsforskning och utbildningsreformer*. Uppsala: Pedagogisk forskning i Sverige, 2002, nr 3.
- Marton, F. & Booth, S. (1997). *Learning and awareness*. Mahwa: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

- Merriam, S. (2004). Fallstudien som forskningsmetod. Lund: Studentlitteratur.
- Ramoniene, L. (2005). Lithuania's Higher Education Strategy. Paper CHEPS Summer School.
- Roffe, I. (1996). Transition and the Development of Higher Education Managers. European Journal of Education nr 1.
- Rosengren, K-E., & Arvidson, P. (2002). Sociologisk metodik. Malmö: Liber.
- Saulis, G. (1987). Socialismens Politiska ekonomi Kaunas, ursprungligen översatt av Gintautas Saulis, Siauliai Universitetet, 1996, egen korrigerig.
- Svingby, G. (1979). Från läroplanspoesi till klassrumsverklighet. Malmö: Liber.
- Starrin, B., & Renck, B. (1996). Den kvalitativa intervjun. I Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (red.) Kvalitativa studier i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur.
- Theliander, J. (1999). Att studera arbetets förändring under kapitalismen. Ure och Taylor i pedagogiskt perspektiv. Göteborg Studies in Educational Science 132. Göteborg: Pedagogiska institutionen, Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Utrikespolitiska Institutet (2003). Länderfakta.
- Zabulis, H. (1968). Higher Education in Lithuania. Vilnius: Gintaras

Åslund, A. (1991). Changes in Soviet Economic Education. Stockholm: no 39 Handelshögskolan i Stockholm, Östekonomiska institutet.

Vygotsky, L. (1978). Cultural, Communication and Cognition: Vygotskian Perspectives p. 57, Cambridge University Press.

World Bank Country Study (1993). Lithuania: The transition to a Market Economy.

Internet:

<http://www.bibl.u-szeged.hu/oseas/lithhigher.html> (Open Society Fund)

<http://www.unesco.org> (International Institute for Educational Planning)

[http://www.regeringen.se/sb/d/1895/a/12627;jsessionid=ax7o01ft6o1_\(Bolognaprocessen\)](http://www.regeringen.se/sb/d/1895/a/12627;jsessionid=ax7o01ft6o1_(Bolognaprocessen))

<http://www.vu.lt> (Vilnius University)

<http://www.su.lt> (Siauliai University)

<http://www.ku.lt> (Klaipeda University)

<http://www.vdu.lt> (Vytautas Magnus University)

<http://www.ktu.lt> (Kaunas University of Technology)

